

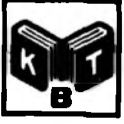
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 912

KAYSERİLİ DÂVÛD
(Dâvûdu'l-Kayserî)

Doç.Dr. Mehmet BAYRAKDAR

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 79

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI 912

KAYSERİLİ DÂVÛD
(Dâvûdu'l-Kayserî)

Doç.Dr. Mehmet BAYRAKDAR

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ 79

Kapak Düzeni Dr. Ahmet SINAV

ISBN 975-17-0196-3
© Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988

Onay: 2.5.1988 Tarih ve 928-1-1676 sayı
Birinci Baskı
Baskı Sayısı 15.000
Ofset Repromat - ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Geçmişe bakmak ve araştırmak insanlığın ortak bir özelliğidir. Çünkü tarih denen geçmiş, her milletin millî şuûrunun, benliğinin ve medeniyetinin oluşageldiği zamanî süreçtir. Bu süreç halihazırda iyi bilinmez ve değerlendirilmezse, onun devamı olacak olan gelecekten emin olunamaz. Tarihin bilinmemesi, korunmaması, millî şuûrsuzluğa, şahsiyetsizliğe ve dolayısıyla da millî benliğin, başka benlikler içinde eriyip yok olmasına sebep olur. Bunun tarihte birçok örnekleri vardır. Meselâ Hititleri hatırlayalım, aslında Hititler, her biri fert olarak birden bire yok olup gitmediler, kendilerini istilâ eden ve kültürlerinin içinde eridiği diğer milletlerle karışarak zamanla yok olup gittiler. Fakat Hititlerin esas kaybolan şeyi, Hitit millî benliği ve şuûrudur. Bunun sebebi kültürlerini ve medeniyetlerini başka kültür ve medeniyetlere karşı koruyamamış olmalarıdır. Onların medeniyetlerinin kalıntılarını ancak bugün müzelerde görüyoruz.

Bir milletin müzelik olmaması için, o halde tarihini iyi bilmesi ve koruması gerekir. Tarihin iyi bilinmesi ve korunması ise, tarihinin oluşumunda en çok payı olan düşünür ve ilim adamlarının iyi bilinmesine ve fikirlerinin yaşatılmasına bağlıdır. Bugün Anadolu'daki Türk-İslâm medeniyeti iyi tanınmadığı için ne Selçuklu ne de Osmanlı kültür tarihi, özellikle de bilim ve felsefe tarihi gerektiği şekilde yazılamıyor. Osmanlılar ve Selçuklular devrinde yetişen binlerce düşünürün eserleri hâlâ bugün çoğunlukla neşredilmemiş durumdadır. Onların analiz ve tenkitleri yapılmamışken bu nasıl mümkün olabilir!

Bazı kimseler gerek önyargı ile ve gerekse yukarıda belirttiğimiz çalışmalar yapılmadığı için mâsumâne, Osmanlılarda ne ilim ne de felsefe vardır, kanaatindedirler. Bugün az da olsa bu sahada yapılan çalışmalar bu tezin doğru olmadığını göstermektedir. Meselâ, bu kitapçıkda tanıtmaya çalışacağımız, ünü Anadolu'yu aşmış, felsefeci, mutasavvıf ve mütekellim (kelamcı) olarak Kayserili Dâvûd'u bugün kaç kişi biliyor?

Millet olarak diğer milletlerle kıyaslanacak olursak kendi değerlerimizi o kadar az araştırdığımızı, o kadar az bildiğimizi görüyoruz ki, başkaları bizi bizden daha iyi biliyor. Şahsen biz, Kayserili Dâvûd'u ilk defa H.Corbin'in eserlerinde yaptığı atıflardan ve kısa alıntı tercümelerden öğrendik. Eserleri, bizde daha hiç basılıp neşredilmemişken, ilerde de zikredeceğimiz gibi bir eseri ilk defa 1299 H/ 1881 M. yılında Tahran'da, ikinci kez 1300 H/ 1882 M. yılında Bombay'da basılmıştır.

Düşünce ve bilim sahasında ilerlemenin, yeni hamlelerin köksüz ve kökensiz olmadığını bugün bilim ve düşünce tarihi göstermektedir. Bugün sözgelimi Aristo, ölümünden 2300 sene geçmesine rağmen hâlâ Batı'da okutuluyor ve üzerine araştırmalar yapılıyor. Bunlar boşa mı yapılıyor sanırız! Eskileri öğrenmek, yeni fikirler için ufuklar açtığı, insanları düşündürdüğü ve yeni düşüncelere hareket noktası teşkil ettiği bilinen bir husustur. Medeniyet tarihi bize, büyük medeniyetlerin yerden ot biter gibi birdenbire yeşermediğini, aksine kendinden önceki medeniyet miraslarının araştırılarak, onlara yeni katkılar yapılarak oluştuğunu göstermektedir. Bir Yunan medeniyeti, komşuları Fenike ve Mısır, hatta Hind medeniyetinden aldıkları miraslarla kendilerinden yaptıkları katkılarla yeşermiştir. İslâm medeniyeti Doğu'dan Batı'dan yaptığı tercümelerle birdenbire büyümüş, onların miraslarını kendi dünya görüşü içinde yorumlamış kendi dinamizmi ile hızlandırmış ve neticede yepyeni keşifler ve buluşlar ortaya koymuştur. Bugün Batı medeniyetinin aynı şekilde temelinde bir yandan İslâm bilim ve felsefesinden yapılan tercümeler, diğer yandan çoğunluğunu İslâm medeniyeti

vasıtasıyla öğrendikleri eski Yunan medeniyeti vardır.

Diğer taraftan, geçmişin bazı düşünürlerinde, meselâ Kayserili Dâvûd'da görüleceği gibi, bazı düşüncelerinde ne kadar yenidirler; bugünkü yeni felsefe veya bilimsel konularla çoğu fikirleri benzerlikler arzetmektedir. O halde, kültür mirasımızı, bilim ve düşünce adamlarımızı araştırmak, ifâde ettiğimiz ve edemediğimiz birçok yönden gereklidir. Umarız bu konuda daha hızlı ve daha verimli gayretler içinde oluruz.

Ankara, 28.12.1987
M. Bayrakdar

G İ R İ Ş

KAYSERİLİ DÂVÛD DEVRİNİN ANADOLUSU'NA KISA BİR BAKIŞ

Her insan, bir bakıma içinde yaşadığı mekân ve çağın insanıdır. Çünkü o mekân ve çağın siyâsî ve fikrî hareketlerinin, kısaca kültürün, insanının yetişmesinde ve düşüncesinde büyük etkisi vardır. Bu bakımdan Kayserili Dâvûd'un yetişmesini ve düşüncesini iyi anlayabilmek için onun yetiştiği VII H./XIII M. ve VIII H./XIV M.yüzyılda Anadolu'daki siyâsî ve fikrî duruma kısaca bir göz atmakta yarar vardır.

1-Siyâsî Ortam:

XIII.yüzyıl ile XIV.yüzyılın ilk yarısı, Anadolu'da Türk siyâsî ve sosyal hayatının en karmaşık ve en çalkantılı bir devrini teşkil etmektedir. Moğolların 1243 Kösedağ savaşından sonra Anadolu'yu istilâları, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dış ve iç siyâsetine büyük bir darbe vurmuştur; Devlet iç ve dış siyâsetinde yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır. Moğollara haraç vererek ve onların atadığı bir Genel Vali'nin idaresinde varlığını sürdüren Anadolu Selçuklu Devleti bağımsızlığını yitirerek, artık bir tampon devlet durumuna düşmüştür. Diğer taraftan bu arada 1277 yılında Mısır Memlûk Sultanı Melik Zâhir Baybars Moğolları mağlûp ettikten sonra İç Anadolu'yu ele geçirmiş fakat fazla kalmadan

ordusuyla Mısır'a geri dönmüştür. İşte bütün bunların neticesi olarak Anadolu Selçukluları XIII.yüzyılın ikinci yarısından itiba ren parçalanmaya, devletin teb'asında bulunan çeşitli Türk beylikleri bağımsızlıklarını ilân ederek çeşitli bölgelerde beylik devletçikler kurmaya başlamışlardır. Kayserili Dâvûd'un doğum tarihi bu devreye rastlar ve çocukluğu da bu devrede geçmiştir.

Kayserili Dâvûd'un gençlik yılları ise Anadolu Beylikleri'nin hüküm sürdükleri dönemde geçmiştir. Bu dönem, sosyal ve siyâsî bakımdan beylikler arasındaki kavga ve siyâsî çekişmeler yüzünden Anadolu Türklüğünün birliğini tamamen kaybettiği bir dönemdir. Beyliklerin herbiri Anadolu birliğini kendi başkanlığında yeniden kurmak için birbirleriyle kavga ederken, aynı zamanda Konya'daki merkezî hükümetle Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyetine karşı mücadelesini sürdürüyordu. Şüphesiz bu durum Anadolu'nun kültürel ve iktisâdî yönden ilerlemesinde menfî bir faktördü.

Kayserili Dâvûd'un olgunluk ve ihtiyarlık devri ise, bu beylikler içinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluş ve gelişme dönemine rastlar. 1299 yılında Osman Bey'in kurduğu bu beylik, özellikle oğlu Orhan Bey'in güçlü ve hâkîmâne siyâsetiyle bir yandan Anadolu'daki Türklüğü birleştirme yolunda, diğer yandan da Bizanslılara karşı kazandığı zaferlerle Anadolu Türk hâkimiyetini koruma ve geliştirmede büyük rol oynuyordu.

2-Fikrî Ortam:

XI.ve XII.yüzyıllarda Anadolu Selçuklu sultanlarının idaresi altında Anadolu bir ilim ve irfan yuvası haline gelmişti. Osmanlı ilim adamlarına gösterdikleri yakın ilgi, her çeşit fikrin yayılmasında gösterdikleri tolerans Anadolu'da çeşitli fikirlerin yaşamasına sebep olduğu gibi çeşitli İslâm ülkelerinden çeşitli düşünürlerin Anadolu'ya göçünü sağlamıştı. Bu durum, XIII. ve XIV.yüzyılların siyâsî istikrarsızlıklarına rağmen Anadolu'daki kültür ve fikir hayatının canlılığından pek fazla bir şey kaybetmesine sebep teşkil etmiyordu. Bu devrin fikir hareketlerini aşa-

ğıda olduğu gibi birkaç noktada kısaca özetleyelim.

a-Felsefî Hareketler:

Kayserili Dâvûd'un yetiştiği XIII.ve XIV.yüzyıllarda Anadolu'da en çok rağbet gören felsefe ve kelâm anlayışı Fahreddin Râzî (1148-1209) ekolüdür. Bu ekolün en iyi temsilcillerinin çoğu Anadolu'da yaşıyorlardı. XIII.yüzyıldaki en iyi temsilcisi Kadı Siraceddin Urmevî (1198-1283)'dir. II. İzzeddin Keykâvus, IV. Kılıç Arslan ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yaşayan bu ünlü düşünür birçok felsefî ve kelâmî eserlerin sahibidir. "Metâli'u'l-Envâr" ve "Letâ'ifü'l-Hikme" onun en çok tanınan eserlerindendir. Aynı devirde yaşayan başka bir filozof ve mantıkçı Esîrü'd-Din Mufazzal el-Ehberî (ölm. 1264)'dir. Aynı zamanda bir matematikçi ve astronom olan Ebherî, mantıkta "Kitâbu'lİsagocî, genel felsefe ve metafizikte "Hidayêtü'l-Hikme" ve "Keşfü'l-Hakâ'ik" gibi eserlerin sahibidir. Özellikle İsagoci'si Osmanlı medreselerinde yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur.

XIV.yüzyılda Fahreddin Râzî'nin kelâm ve felsefî görüşlerini devam ettirenlerin başında Allâme Muhammed Şirâzî, Cemâleddin Aksarâyî, düşünürümüz **Dâvûdu'l-Kayserî,** Abdülmuhsin el-Kayserî ve Kadı Burhaneddin' gelir.

Önemli başka bir felsefî hareket de İşrâkilik'tir.Bu felsefenin kurucusu Şihâbeddin Suhreverdî el-Maktûl (ölm. 1191), Anadolu'ya gelmiş ve bir süre yaşamıştır. Fikirleri ilk defa Anadolu'da tutulmuştur. Kendisinin önemli eserlerinden "Pertev-Nâme" II.Kılıç Arslan'ın oğlu Niksar Emiri Berkyaruk nâmına; "Elvâh'ı İmâdiye" Harput Emiri İmadeddin Ebû Bekr İbn Karaarslan namına, Anadolu'da kaleme alınmıştır. İşrâkîlik aynı zamanda hükümdarlar ve bazı devlet adamları tarafından da tutulan bir felsefeydi. Özellikle II. Kılıç Arslan, onun oğlu Tokat Emiri ve daha sonra Sultan olan Rükneddin Süleyman ve kumandanlardan Kemâleddin Kâmyâr bu kimselerdendir. Özellikle sonuncusu, felsefe ve mantıkta temâyüz etmiş bir kimse idi. Fakat İşrâkiliğin Anadolu'da o zaman en iyi temsilcisi Ahvaduddîn Hâmid el-Kirmânî adlı bir düşünürdü.

Bu devirde amelî felsefe sahasında daha çok, belki siyâsî istikrarsızlıktan dolayı, siyâset ve siyâset ahlâkıyla ilgilenildiğini ve bu konuda eserler verildiğini görüyoruz. Bu devirde yazılan eserlerin başında Eşrefoğlu Beyliği'nin başkenti Beyşehir'de Şemseddin Mehmed'in yazdığı "El-Fusûlü'l-Eşrefiyye'si gelir.

b- Tasavvufî Hareketler:

XIII. ve XIV.yüzyılda Anadolu, tasavvuf düşüncesi ve tarikatlar tarihinin en zengin dönemini yaşamıştır.Çünkü Anadolu bir taraftan daha önce doğmuş olan tasavvuf ve tarikatların gelişme yeri olmamış, aynı zamanda yeni tasavvufî ekollerin ve tarikatların ilk defa temelinin atıldığı yer olmuştur.

Anadolu'da yayılma imkânı bulan eski tasavvuf ekollerinden ve tarîkatlarınndan Suhreverdîlik ve Kübreviyye başta geliyordu. Bilindiği gibi o devirde Kübrevîliğin en büyük temsilcisi Necmeddin Dâye Râzî (ölm. 1256) Anadolu'da yaşıyordu. Onun "Mirsâdü'l-İbâd" adlı eseri Alâeddin Keykubât adına yazılmıştır. Sadreddin Konevî ve Mevlânâ ile sohbetlerde bulunan bu mutasavvıf Kübrevîliğin Anadolu'da yayılmasında büyük rol oynamıştır. Kübrevîliğin başka bir temsilcisi de Mevlânâ'nm babası Bahaeddin Veled (ölm. 1230) idi.

Suhreverdîlik de, Abbasî Halifesi Nâsır Li Dinillâh'ın emriyle Anadolu'ya elçi olarak gelen ve bu devirde bu tarikatın en büyük temsilcisi sayılan Şihâbeddin Ömer Suhreverdî (1145-1235) ile yayılma imkânı bulmuştur. Onun "Avârıfü'l-Maarif'i o devirde çok okunan tasavvufî eserlerden biri idi.

Anadolu'da doğan tasavvufî düşünce ve tarikatların başında Ekberîlik ve Mevlevîlik vardır. Ekberîlik, özellikle, 1231'lerden önce Anadolu'da on yıl kadar yaşayan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (1165-1240)'nin Vahdet-i Vücud felsefesini temel alıyordu. İbnü'l-Arabî'nin düşünceleri, talebesi ve müridi Sadreddin Konevî (ölm. 1274) tarafından tanıtılıyordu. İslâm ülkelerinden birçok kimse Konya'ya bu tasavvufî düşünceyi tanımak için geliyorlar ve Konevî'ye talebe oluyarlardı. Bunların başında Kutbeddin Şîrâzî (1237-1311), ve Abdürrezzâk el-Kâşânî (ölm. 1329) gelmektedir.

Ayrıca bu tasavvuf düşüncesini besleyen ve İbnü'l-Fârız'ın "Kaside-i Tâiyye'sini şerh ederek 1257 yılında Vezir Muinü'd-Din Pervân' ye takdim eden Sa'idü'd-Din Fergânî de Anadolu'da bulunmuş önemli bir mutasavvıftır.

Mevlevîlik, bilindiği gibi Mevlânâ'nın tasavvufî düşüncelerini temel almış başka bir Anadolu tarikatıdr. Mevlânâ'nın Anadolu tasavvufî düşüncesinde önemli bir yeri vardır. Düşünceleri birçok yönden İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i Vücud doktrinine benzemektedir. Özellikle oğlu Sultan Veled (1227-1312), Mevlevîliğin kurulmasında ve Anadolu'ya yayılmasında büyük çaba harcamıştır.

Anadolu'da bunlardan başka, çeşitli tasavvufî düşünceleri birleştirerek bazı ikinci derecede tasavvuf ekollerinin ortaya çıktığını da görmekteyiz. Meselâ Kırşehir'de Âşık Paşa (1272-1331) Mevlevîlikle Vahdet-i Vücudculuğu birleştirerek yeni bir ekol geliştirmiştir. Bunun kendinden sonraki en büyük temsilcisi Şeyh Ahmed Gülşehrî (ölm. 1317)'dir. Onun, felsefî ve tasavvufî düşüncelerini yansıtan "Felek-Nâme" adlı eserinden başka Fahrettin Attar'ın "Mantıku-t-Tayr" adlı eserinin tercümesi de vardır. Fahreddin İbrahim adlı başka bir mutavassıf da Tokat'ta başka bir tasavvuf ekolü kurmuştur. Süleyman Pervâne'nin çok hürmet ettiği bu kişi adına yapılan tekke ve medresede hem ders veriyor hem de bir çok kişiyi tasavvuf yoluna çekiyordu. Bunlardan başka Yunus Emre, Şeyh Edebâlî, Hacı Bektaş-ı Velî gibi kimseler Kayserili Dâvud'un devrinde yetişen ünlü mutasavvıflardı.

O halde buraya kadar söylediklerimizden, Kayserili Dâvûd devrindeki fikrî ortamı oluşturan akımların başında gelen Gazâlî çizgisindeki Fahreddin Râzî'nin talebelerinin temsil ettikleri kelâmî felsefe, çoğu mutasavvıfın temsil ettiği Vahdet-i Vucudçu tasavvufî felsefe ve İşrâkilerin temsil ettikleri İşrâkilik arasında, aslında bazı karakter benzerlikleri ve ortak noktalar vardır. Her şeyden önce, bir diğerine kıyasla daha çok akıla önem vermiş olsa bile, hepsi kuru ve aşırı bir akılcılıktan uzaktırlar.

Kayserili Dâvûd'un, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'ya hâkim olan akımlardan etkilenmeyeceği elbette düşünülemezdi. Bir çok çağdaşı gibi o da, onların hepsinden az çok etkilenmiş olmakla birlikte, esasta Vahdet-i Vücudçuluğu takip etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYSERİLİ DÂVÛD'UN HAYATI VE ESERLERİ

A- HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

Üzülerek hemen ifâde edelim ki, Kayserili Dâvûd'un hayatı hakkında kaynaklarda yok denecek kadar az bilgi vardır. Kendi eserlerinde de aynı şekilde fazla bir bilgi yoktur. Bu bakımdan onun hayatı hakkında verilecek bilgiler çok kısır ve sınırlıdır. Kayserili Dâvûd hakkında, bildiğimiz kadarıyla, ilk bilgi veren kimse, kendisinden aşağı yukarı yüz sene sonra yaşamış olan Âşıkpaşa-zâde'dir. Onun Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eserindeki bilgiler aşağı yukarı diğer kaynaklarca bazı yeni ilâvelerle tekrar edilmiştir.[1]

1- Adı, Künyesi ve Lâkabı:

Arapça deyişle "Dâvûdu'l-Kayserî" ve Osmanlı Türkçesiyle "Dâvûd-ı Kayserî" olarak bilinen Kayserili Dâvûd'un tam adı Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed'dir.

Kendisi Kayseri'de doğduğu için "Kayserili" anlamına gelen

1-Kayserili Dâvûd'un hayatı ve eserleri için bkz., Âşık Paşazâde: Tevârih-i Âl-i Osmân, ss.42-43; Mecdî Efendî: Tercüme-i Şekâ'ik, s.27; Mehmed Süreyyâ: Sicill-i Osmânî, c.II, s.323; Kefevî: Ketâ'ib A'lâm, İstanbul Üniversitesi AY. 2342-45, c.III, v.192; Hoca Saadeddin: Tâcüttevârih, I, S.43; Neşrî: Cihannümâ, I, 163; Kara Çelebîzâde Abdülazîz Efendi: Revzâtü'l-Ebrâr, s.342; Beliğ: Güldeste-i Riyâz-i İrfân, s.20; Âlî: Künhülahbâr, v.14 b;Bursalî: Osmânlî Mü'ellifleri, I, ss.67-68; Tabakâtu't-Tamimi, Veliyuddin, 1609, v.101 b.

Arabça "el-Kayserî" ve Osmanlıca "Kayserî" künyesi verilmiştir. Kendisinin Anadolulu olduğunu göstermek için ise "er-Rûmî" künyesi de verilmiştir. Bunlardan başka bazan ona başka künyelerin de verildiğini görüyoruz. Meselâ, bugün İran'da bulunan ve Marco Polo'nun "Sâbâ" diye adlandırdığı Sâva şehrini ziyaret ettiği için "es-Sâvî" künyesiyle, bazı kaynakların Karaman'da doğduğunu belirttiği için "el-Karamânî" künyesi rastladığımız başka künyelerindendir.

Kayserili Dâvûd'a ilimde yüceliğinden, ilme ve dine hizmetlerinden dolayı "din ve milletin şerefi" anlamına gelen "Şerefu'd-Din ve'l-Mille" lâkabı verilmiştir. Ayrıca kendisine, ehl-i tasavvuftan olduğunu belirtmek için "Şeyh" ve Hanefî mezhebine mensup olduğunu belirtmek için de "el-Hanefî" gibi lâkaplar da verilmiştir.

2-Doğum Tarihi ve Yeri:

Kaynaklardan bazıları Kayserili Dâvûd'un Karaman'da doğduğunu söylemektedir.(2) Fakat çoğunluğu ise Kayserili Dâvûd'un doğduğu yer olarak Kayseri'yi gösterirler.(3) Doğrusu da bu olmalıdır.

Doğum tarihine gelince, kaynaklarda bu konuda hiçbir bilgi yoktur. Ancak biz bazı bilgilere dayanarak şu tahmini yapabiliriz. Bazı kaynaklar 1273 yılında Anadolu Selçuklularının başkadılığına atanarak Kayseri'den Konya'ya gelerek ve orada 1283 yılında ölen Kadı Siraceddin el-Urmevî'yi, Kayserili Dâvûd'un ho-

---

2-Kayserili Dâvûd'un Karaman'da doğduğu hakkında bkz., Sarton (G.): Introduction to the History of Science, Baltimore, 1947, c.III,k. II, s.626; Brockelmann (C.): GAL., c,II,s.299. Biz daha önce Kayserili Dâvûd'un Sâva'da doğmuş olabileceğini söylemiştik, Bayrakdar (M.): La Philosophie Mystique de la Religion chez Dâvûd de Kayserî, Doktara tezi, Sorbonne Paris-IV, 1978, s.4. Şimdi yeni bilgilerin ışığı altında bu görüşten vaz geçmiş bulunuyorz.

3-Şemseddin Samî: Kâmûsu'l-Alâm, İstanbul, 1308, c.III,s.2112; Bursalî M. Tâhir: Osmânlî Mü'ellifleri, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333, c.I,s.67.

caları arasında göstermektedir.[4] Eğer bu doğruysa, el-Urmevî Kayseri medreselerinin birinde hoca iken, Kayserili Dâvûd'un 1273 yılından önce onun talebesi olması ve dolayısıyla böyle bir hocaya talebe olması için Kayserili Dâvûd'un en az 1273'ten önce 12-15 yaşlarında olması gerekir. O halde neticede onun en erken 1258 veya 1261 yılları civarında doğmuş olabileceği tahmin edilebilir.

3-Milliyeti:

Kayserili Dâvûd'dan şu veya bu şekilde söz eden çağdaş yazarların hemen hepsi onun Türk olduğunu belirtirler.[5] Ancak H.Corbin, bir eserinde hiç delil göstermeden onun İranlı bir mutasavvıf ve filozof olduğunu söylemektedir.[6] Fakat aynı yazar çelişkili olarak başka bir eserinde ise, Kayseri doğumlu ve Anadolu kökenli olduğunu söylemektedir.[7]

4-Eğitimi ve Yetişmesi:

Bazı kaynaklar Kayserili Dâvûd'un tahsil hayatına ilk defa Karaman şehrinde başladığını söylüyorlar.[8] Fakat kaynakların ço-

---

4-Ahmed Cevdet Paşa: Kısas-ı Enbiya, Hazırlayan Mahir İz, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, M.E.B. Basımevi, 1973, c.III, k.II,s.211; Hoca Saadeddin: Tâcüttevârih, İstanbul, 1279, c.I,s.43.

5-Bayrakdar (M.): Age., s.4; Seyyid Şerif Celâleddin Âştiyânî: Şerh-e Mukaddimeye Kayserî, Meşhed Üniversitesi Yayınları, Meşhed, 1966, Önsöz; Turan (O.): Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, Turan Neşriyat, İstanbul, 1969, c.II,s.29,33.

6-Corbin (H.): La Philosophie Islamique depuis la Mort d'Averroes jusqu'à Nos Jours, Histoire de la Philosophie-III, Ency. de la Pléiade, Paris, Gallimard, 1974, Özel İsimler İndeksi, s.1289.

7-Corbin (H.): Corps Spirituel et Terre Céleste (De l'Iran Mazdéen à l'Iran Shî'ite), Buchet/Chastel, Paris, 1979, 2.baskı, s.139.

8-Âlî Mustafa: Künhülahbâr, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY 5959, v.14 b; Bilge (M.): İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Üniversitesi Ed.Fak. Yayınları No: 3101, İstanbul, 1984, s.68.

ğunluğu ise onun tahsil hayatına ilk defa Kayseri'de başladığına işaret etmektedirler.[9] Fakat kaynakların hiçbirinde tahsili ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulamıyoruz. Bununla birlikte Kayserili Dâvûd'un devrinin geleneksel eğitim ve öğretimine uygun bir eğitim gördüğü söylenebilir. Buna göre onun başta mantık, kelâm, usûl-i fıkıh gibi aklî ilimlerle bazı dinî ilimler ve Arabça öğrendiği söylenebilir. Çünkü hocası olarak gösterilen Sıraceddin Urmevî özellikle mantık, kelâm ve fıkıh sahasında tanınmış bir kişi idi. Kayserili Dâvûd'un hangi medresede ve diğer hangi hocalardan ne tahsil ettiğini kesinlikle bilemiyoruz.

Bazı kaynaklar Sadreddin Konevî'nin de Kayserili Dâvûd'un hocaları arasında bulunduğunu ve ondan ders aldığını kaydetmektedirler.[10] Şüphesiz bu doğru olmasa gerektir. Çünkü, herşeyden önce Kayserili Dâvûd'un ilk tahsili için Konya'ya geldiği hakkında hiçbir rivayet olmadığı gibi diğer,taraftan Konevî'nin hocası ve şeyhi olan İbnü'l-Arabî'nin 1240 Şam'da ölümünden sonra Konevî'nin Konya'ya tekrar dönüşü ancak 1254 yılındadır. Bu tarih ise henüz Dâvûdu'l Kayserî'nin doğmadığı bir tarihtir. Diğer yandan Kayserili Dâvûd, Sadreddin Konevî'den tasavvuf dersi de almış olamaz. Çünkü kendisinin de belirttiği gibi tasavvuf yoluna Konevî'nin değil, Abdurrezzâk el-Kâşânî'nin yardımıyla girmiştir.[11] Bu da Kayserili Dâvûd'un aklî ve naklî ilimlerde ihtisas için gittiği Mısır dönüşünden sonra olmuştur. O halde Konevî'yi, Kayserili Dâvûd'un hocaları arasında göstermek tarihen yanlış olur.

9-Bursalı (M.T.): Age., c.I,s.67; Şemseddin Samî: Age., c.III,s.2112; Mu'allim Nacî: Esâmî, İstanbul, 1306, s.139.

10-Mehmed Süreyyâ: Sicill-i Osmânî, Matbaa-i Âmire İstanbul, 1311, c.II, s.323; Ahmed Cevdet Paşa: Age., s.211.

11- Dâvûdu'l-Kayserî Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'âni Fusûsi'l-Hikem, taşbaskı, Bombay, 1300, s.2; Hoca Saadeddin: Age.,s.43.

Kayserili Dâvûd, memleketinde aklî ve dinî ilimleri öğrendikten ve medreseyi bitirdikten sonra özellikle dinî ilimlerde ihtisas için Kahire'ye gittiği hususunda hemen bütün kaynaklarda rivayet vardır. Fakat hangi tarihte Mısır'a gittiği, orada ne kadar kaldığı, kimlerden ne dersler aldığı, ne zaman tekrar Anadolu'ya döndüğü hususlarında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Ancak sadece orada, genel bir ifade ile üç-dört yıl kaldığı ve gece-gündüz çalışarak aklî ve naklî ilimlerden büyük bir başarı göstererek Anadolu'ya döndüğü söylenmektedir.[12]

Bazı kaynaklar Kayserili Dâvûd'un Mısır dönüşü Bursa'ya gittiğini ve orada bir müddet ikamet ettiğini yazıyorlar.[13] Fakat bu akla yatkın değildir. Memleketi Kayseri'ye dönmesi daha makuldür. Daha sonra Kayserili Dâvûd'un İran'a kadar bazı seyahatler yaptığı söylenebilir. Çünkü tasavvuf yoluna girişini el-Kâşânî'ye borçlu olduğunu ve onunla görüştüğünü belirttiğine göre, Mısır dönüşü bu el-Kâşânî ile Kayserili Dâvûd'un görüşmesi Anadolu'da değil İran'da olabilir. Nitekim bunun böyle olduğunu aşağıda göreceğiz. El-Kâşânî, tasavvuf öğrenmek için Konya'ya Konevî'nin yanına geldiği bilinen bir husustur. Fakat onun, Konevî'nin ölüm tarihi olan 1274'ten önce Anadolu'yu terkettiği ve bir daha dönmediği bilinmektedir. O halde yukarıda da belirttiğimiz gibi onunla görüşmesi İran'da Sâva şehrinde olmuştur, diyebiliriz. Zira, Kayserili Dâvûd'un "Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zaman" adlı eserinin bir nüshasının önsözünde onun Sâva'ya gittiğine işaret vardır.[14] Kâşânî

12-Bursalî (M.T.): Age., s.67.

13-K . Muhamed b. Süleyman: Ketâ'ib A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâ Mezhebi'l-Nu'mâni'l-Muhtâr, İstanbul Üniversitesi Ktp., AY.2342-45, III,v.192.

14-Dâvûdu'l-Kayserî: Nihâyetu'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân, Esad Efendi Ktp. AY.1682/8,v.65 b; Dorn (B.): Catalogue des Manuscrits et Xylographes Orientaux de la Bibliothèque Impériale Publique de St. Pétersbourg, 1852, s.25,LII.

1329 senesinde vefat ettiğine göre, Kayserili Dâvûd'un İran'a seyahati şüphesiz bu tarihten önce olması gerekmektedir. Belki bu arada Kayserili Dâvûd'un, devrinin önemli kültür merkezlerinden olan Konya, Aksaray ve Bursa gibi bazı şehirlere de seyahat ettiği söylenebilir.

Hayatının bundan sonraki olgunluk devrinde Kayserili Dâvûd tasavvuf ilmini özellikle de Vahdet-i Vücud doktrinini benimsemiş ve öğrenmiştir. Birkaç orijinal eseriyle İbnü'l-Arabî'nin meşhur Fusûsu'l-Hikem adlı eseri üzerine yaptığı "Matla'u Husûsi'l-Kelîm fî Maânî Fusûsi'l-Hikem" adlı şerh eserini bu devirde yazmıştır. Özellikle bu son eseriyle Kayserili Dâvûd'un ünü tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Ünü Orhan Gazi'ye kadar ulaşmıştır.

5-Müderrisliği:

İznik'in 1331 yılında Orhan Gazi tarafından fethiyle, Kayserili Dâvûd'un hayatında yeni bir devir başlar. Orhan Gazi bu şehirde 1336 yılında inşaatı biten ve adıyla meşhur Osmanlıların ilk medresesini[15] yaptırttığı zaman müderrisliğine Kayserili Dâvûd'u günlük 30 akçe maaşla görevlendirmiştir.[16] Bu görevlendirme 1336 veya 1337 yılında olması büyük bir ihtimal

---

15-Osmanlıların ilk medresesi olarak kabul edilen İznik veya Orhan Gazi Medresesi'nin tarihi ve orijini henüz kesin bir çözüme kavuşturulmuş değildir. Bununla birlikte, bu medresenin ilk osmanlı medresesi olduğu ve Orhan Gazi tarafından medrese olarak başlangıçta inşa edildiği genel kanaattır; bkz., Mehmed Mecdî Efendî: Age., s.27; Bilge (M.): Age., ss.11-12. Bazı kaynaklar Osmanlıların ilk medresesi olarak İzmit'te Süleyman Paşa Medresesi'ni gösterirler; bkz., Arif Bey: Devlet-i Osmâniyenin Teassüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulema, Darülfünun Edebiyat Fak. Mecmuası, 1922, c.I,s.137 vd. Şu kaynaklar ise, İznik Medresesi'nin kilise veya manastırdan çevrildiğini kaydetmektedirler, Hoca Saadeddin: Age., s.43; Neşrî: Age., c.I,s.163; Mehmed Hemdemî Çelebî: Solakzâde Tarihi, İstanbul, 1297, s.21; Âşık Paşazâde:Tevârih, N.Atsız neşri, s.119; İnalcık (H.): The Ottoman Empire, çev. N.Itzkowitz ve C.Imber, London, 1973, s.166, burada medresenin kuruluş tarihi 1331 olarak veriliyor.

16-Uzunçarşılı (İ.H.): Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 165,s.227.

dahilindedir. Böylece de Kayserili Dâvûd, Osmanlıların ilk müderrisi olmuştur. Ölümüne kadar 15 yıla yakın bu görevde kalan Kayserili Dâvûd, bir taraftan yüzlerce talebe yetiştirirken diğer taraftan da bize kadar ulaşan kıymetli eserlerini yazmıştır.

Kayserili Dâvûd'un bu Orhan Gazi Medresesi veya başka bir adıyla İznik Medresesi'nde hangi dersleri okuttuğu ve hangi kitapları takip ettiği hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte Kayserili Dâvûd'un hadîs ve fıkıh gibi dinî ilimlerle mantık, kelâm ve tasavvuf gibi bazı aklî ilimler okutmuş olacğı tahmin edilir. Çünkü bu ilimler bir yandan Kayserili Dâvûd'un ihtisas sahasını teşkil ediyor, diğer taraftan Anadolu Selçukluları devrindeki medreselerle ilk Osmanlı medreselerinde bu derslerin okutulduğu bilinmektedir.

6- Ölüm Tarihi ve Yeri:

Kaynaklarımızın hemen hepsi Kayserili Dâvûd'un 751 H./ 11 Mart 1350 yılında İznik'te vefat ettiğini kaydetmektedirler.[17] Fakat bazı kaynaklar ise başka ölüm tarihleri de vermişlerdir.[18] Biz de çoğunluğa uyarak Kayserili Dâvûd'un 1350 martının onbirinci günü vefat ettiğini kabul edebiliriz. Bazı kaynaklar Kayserili Dâvûd'un mezarının Çandarlı Halil Paşa Camii'nin karşısında ve bugün Çınardibi denen yerde olduğunu söylemektedirler.[19]

17-Flügel (G.): Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlischen Hofbibliothek zu Wien, Wien, 1867, c.III, s.334; Bursalî (M.T.): Age.,I,s.67.

18- Kayserili Dâvûd'un ölüm tarihi olarak Mehmed Süreyyâ, 745H./1344M. tarihini verirken, H.G. Yurdaydın 1335 tarihini vermektedir. Fakat bu tarihleri doğru kabul edemeyiz, çünkü meselâ, Kayserili Dâvûd'un müderris olarak tayin edildiği İznik Medresesi bile henüz 1335 tarihinde inşa edilmiş değildi. Bkz., Mehmed Süreyyâ: Age.,II,s.323; Yurdaydın (H.G.): İslam Tarihi Dersleri, A.Ü.İlahiyat Fak.Yayınları No: 154,2.baskı, Ankara, 1982, s.100.

19-İzzetzâde Abdülazîz: Terâcim-i Ahvâl-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih, İstanbul Üniversitesi Ktp., TY.2456,v.5 a: Bursalî (M.T.): Age.,s.67; A.Memduh Turgut: İznik ve Bursa Tarihi, Bursa, 1935,s.78.

Seydi Ali Reis'in ve ondan naklen İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Kanûnî Sultan Süleyman'ın 1562 yılında yaptığı bir seyahatlerinde Konya'dan Kayseri'ye geçtiğinde, yanındaki Seydi Ali Reis ile birlikte, şehirde medfûn bazı ulema ile beraber Kayserili Dâvûd'un mezarını da ziyaret etmişlerdir" şeklindeki rivayetlerinden, Kayserili Dâvûd'un ölüm yeri Kayseri olduğu anlaşılmaktadır.[20] Fakat kaynaklarımızın çoğunluğunun bu konudaki verilerine aykırılığı yüzündün, bu doğru olmasa gerektir.

7-İlmî Şahsiyeti:

Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi ve ilk düşünürlerinden biri olan Kayserili Dâvûd'un dinî ve aklî ilimlerde iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Her nekadar dinî ilimlerden fıkıh ve hadîs gibi sahalarda derin bilgiye sahip olduğu da anlaşılmakta ise de bize bıraktığı eserlerinin muhtevasından Kayserili Dâvûd'un daha çok başta tasavvuf, kelâm ve felsefede ihtisaslaştığı ve bu konularda özel araştırmalar yaptığı bilinmektedir. Daha çok mutasavvıf olarak tanınır. Ana dili Türkçeden başka Arapça ve Farsçayı da iyi bildiğini görmekteyiz.

Şahsında hem âlimliği hem de mutasavvıflığı birleştirmiş olan Kayserili Dâvûd, tasavvufun özellikle İbnu'l-Fârız, İbnü'l-Arabî ve Abdurrezzâk el-Kâşânî gibi ünlü mutasavvıfların geliştirip sistemleştirdikleri Vahdet-i Vücud doktrinini benimsemiştir. Ayrıca onun felsefe sahasında da, bir yandan Aristo gibi klasik Yunanlı düşünürleri diğer yandan da Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî gibi bir İslâm düşünürünü tenkid edebilecek derecede bir bilgiye sahip olduğunu görmekteyiz.

Vahdet-i Vücud doktrinini ilk defa felsefî mahiyette açıklayan ve savunan Kayserili Dâvûd olmuştur.[21] Ancak onun çabalarıyladır ki bu doktrin sadece Osmanlı ülkesinde değil, özellikle de

---

20-Seydi Ali Reis: Mir'âtu'l-Memâlik, İkdam Matbaası, İstanbul, 1313, s.12; İbrahim Hakkı Konyalı: Konya Tarihi, Konya, 1964, s.19.

21-Mehmed Ziyâ: Yenî Kapû Mevlevî Hânesî, İstanbul, 1329, ss.14,44.

İran'da yayılma imkânı bulmuştu. İbnü'l-Arabî'nin fikirlerini en iyi anlayan ve anlatan Kayserili Dâvûd idi; bu onun Fusûsu'l-Hikem üzerine yaptığı şerhi "Matla' Hususi'l-Kelim fî Maânî Fusûsi'l-Hikem" adlı eserinde görülmektedir. Yoksa Von Hammer'in dediği gibi Kayserili Dâvûd, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini tenkid etmemiştir.[22] Özellikle bu eseriyle Dâvûd el-Kayseri bugüne kadar süren bir üne kavuşmuştur. Kendisinden sonraki Türk, İranlı ve Arap düşünürler, İbnü'l-Arabî'nin Fusus' unu okuyup anlamada onun bu şerhini kılavuz olarak kullanmışlardır.

Tenkidci ve sistemleştirici bir zihniyete sahip olduğunu anlmadığımız Kayserili Dâvûd, sadece kendinden önceki düşünürlerin fikirlerini olduğu gibi kabul eden bir kimse değil, aynı zamanda onların fikirlerini yorumlar ve tanıtırken yeni fikirler de ortaya atabilmiştir.

Kayserili Dâvûd nasıl tasavvufî düşüncelerinde büyük ölçüde İbnü'l-Arabî'yi takip etmişse tarikatta da onun kurucusu olduğu kabul edilen Ekberiye tarikatına mensup olduğu söylenmektedir. Bu, bazı kaynaklarda onun Ekberî lâkabıyla anılmasından da anlaşılmaktadır. Bu tarikata "Ekberiye" denmesinin sebebi, kurucusu İbnü'l-Arabî'ye "Şeyhü'l-Ekber" (En Büyük Şeyh) denmesindendir. Kayserili Dâvûd'un tarikat silsilesi şöyledir:

1- Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ölm. 638H./1240M.), Pîr.

2- Sadreddin Konevî (ölm, 673H./1274M.), Halife.

3- Kemaleddin Abdurrezzâk el-Kâşânî (ölm. 730H./1329M.), II.Halife.

4- Dâvûdu'l-Kayserî (ölm. 751H./1350M.), III.Halife.

8-Hocaları ve Çağdaşları:

Yukarıda da belirtildiği üzere, Kayserili Dâvûd'un bizce şimdilik bilinen iki önemli hocası vardır. Bunlardan biri Kadı Sira-

---

22-von Hammer-Purgostall (J.): Geschichte des Osmanischen Reiches, Graz-Austria, 1963, ss.105-106.

ceddin el-Urmevî, diğeri Abdurrezzâk el-Kâşânî'dir.

Kadı Siraceddin Urmevî: Kayserili Dâvûd'un Kahire'e gitmeden önce aklî ve dinî ilimleri, doğum yeri olan Kayseri'de el-Urmevî'den öğrenmiştir. Tam adı Siraceddin Ebu's-Senâ Mahmud ibn Ebi Bekr'dir. 594H./1198M. yılında Azerbaycan'ın Urmiye kasabasında dünyaya gelmiştir. Bunun için de kendisine "el-Urmevî" lâkabı verilmiştir. Fıkıh ve Usûl, Kelâm, Felsefe ve Mantık gibi aklî ilimlerde devrinin otoritesi sayılıyordu. Kayseri'de kadılık ve müderrislik yaptıktan sonra ölümünden önce on yıl kadar da Konya'da başkadılık yapmıştır ve orada 682H/1283M. senesinde vefat etmiştir. İbn Sinâ, Fahreddin Râzî ve Gazâlî gibi düşünürlerin üzerindeki araştırmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bir çok eseri olan el-Urmevî'nin felsefî mahiyetteki eserlerinden bazıları şunlardır.

1. Beyânü'l-Hakk fi'l-Mantık ve'l-Hikme,
2. Latâifü'l-Hikme,
3. Şerhu'l-İşârât ve't-Tenbîhât,
4. Es'ile fi't-Tahsîl

Abdurrezzâk el-Kâşânî: Daha önce Kayserili Dâvûd'un tasavvuftaki hocasının Sadreddin Konevî değil, el-Kâşânî olduğunu belirtmiştik. Kemâleddin Abdurrezzâk ibn Ahmed ibn Ebi'l-Ganâ'im el-Kâşânî'nin hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Sadreddin Konevî'den, Konya'ya gelerek İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini öğrenen el-Kâşânî, dinî ilimlerde olduğu kadar tasavvufta da ün salmış bir düşünürdür. Konevî'nin müridi ve onun ölümünden sonra da halifesi olan el-Kâşânî 730H/1329M, yılında vefat etmiştir. Önemli eserleri arasında şunları sayabiliriz:

1. Risâle fi'l-Kazâ ve'l-Kader,
2. Şerhu Fusûsi'l-Hikem,
3. Istilâhâtu's-Sûfiyye,
4. Te'vilâtu'l-Kur'âni'l-Kerîm,

5. Şerhu Menâzili's-Sâ'irîn,
6. Umdetü's-Sûfiyye.

Kayserili Dâvûd, kaynakların çoğunda ünlü mutasavvıflardan Şeyh Edebâlî, Yunus Emre, Geyikli Baba ve Hacı Bektâş-ı Velî ile, İznik Medresesi'nde kendinden sonra müderrislik yapmış olan Tâceddin Geredevi (veya Kerdevî) ve Kara Hoca olarak bilinen Alâeddin Esved vs. ulemanın çağdaşları olarak gösterilmektedir.(23)

Kayserili Dâvûd'un vefatından sonra, yerine Orhan Gazi İznik Medresesi'ne Taceddin Geredevî'yi tayin etmişti. Konya'da el-Urmevî'nin talebelerinden biri olan bu zat, daha çok hukuk sahasında ünlüydü

Kayserili Dâvûd'un genç bir çağdaşı ve halefi de, Kara Hoca diye meşhur olan Alaaddin Ali bin Ömer (ölm. 1397)'dir. El-Geredevî'nin ölümünden sonra yerine müderris tayin edilmiştir. Aslen Afyonkarahisarlı olan Kara Hoca, İran'da tahsil görmüştür. Daha çok fıkıh ve felsefeyle meşgul olmuştur. Felsefî bilgisinin derin olmasından dolayı, kendisine filozof dendiğini bazı kaynaklardan öğrenmekteyiz.

B-ESERLERİ

Kayserili Dâvûd, başta tasavvuf olmak üzere kelâm ve felsefe ile ilgili konularda az sayılamayacak kadar ve kıymetli eserler bırakmıştır. Bunlardan bir kısmı kendi özgün eserleridir. Bir kısmı da kendinden önceki düşünürlerin eserlerini yorumlamak için kaleme aldığı şerh mahiyetindeki eserlerdir. Kayserili Dâvûd'un bugün elimizdeki eserlerinin hepsi Arapçadır ve birisi hariç, diğerleri el yazması halinde neşredilmemiş durumdadır.

Burada çeşitli özelliklerini dikkate alarak yaptığımız sınıflamalar halinde eserlerinin listesini vermek istiyoruz. Ancak verilecek liste her yönüyle tam ve mükemmel olmayacaktır. Çünkü

23-Âşık Paşazâde: Tevârih-i Âl-i Osmân, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1332, ss.42-43

onlardan bir kısmını çeşitli zorluklar sebebiyle bizzat tetkik etme imkânı bulamadık. Diğer taraftan onun eserlerinin listesini veren eski veya yeni bazı kaynaklara dayanarak da bir liste yapmaktan kaçındık. Zira onlar da bazan yanıltıcıdır. Şu mânâdadır ki, bu kaynak eserlerin yazarlarının hemen hepsi bizzat Kayserili Dâvûd'un eserlerini incelemeden liste verdiklerinden ona ait olmayan bazı eserleri yanlışlıkla ona atfettiklerini yapdığımız araştırmalar sonunda gördük. Buna göre:

1-Sahîh (otantik) Eserleri:

Yazarının Kayserili Dâvûd olduğundan asla şüphe edilmeyen eserlerdir ki, bunları iki kısımda ele alacağız: Özgün olanlar ve Şerh mahiyetinde olanlar.

a) Özgün orijinal eserler:

Bunlar Kayserili Dâvûd'un tamamen kendi mahsülü olan eserlerdir.

1. Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zaman:

Eser adından da anlaşıldığı gibi zaman felsefesiyle ilgilidir. Burada Kayserili Dâvûd, Aristo ve Ebu'l-Berakât el-Bağdâdî'nin zaman anlayışlarını tenkid ederek yeni bir zaman felsefesi geliştirmeyi denemiştir.

2. Tahkîku Mâ'l'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât;

Eserde Kayserili Dâvûd, Hızır (A.S.)'ın bugün yaşayıp yaşamadığını, velî veya peygamber olup olmadığını tartışmaktadır. Neticede Hızır (A.S.)'ın şeriatı olmayan bir nebi olduğunu ve artık cismanî bedenle bu dünyada yaşamadığını gösteriyor. Bazı kaynaklarda ve kütüphane kataloglarında bu eserin ismi "Risâle fî Beyâni ahvâli'l-Hızır" olarak da geçmektedir.[24]

3. Keşfu'l-Hicâb An Kelâmı Rabbi'l-Erbâb;

Kayserili Dâvûd bu eserinde Allah (C.C.)'ın Kelâm Sıfatını ele almaktadır. Önce, Mu'tezile'nin, Hanbelîlerin ve Kerrâmiye mez-

---

24-Brockelmann (C.): GAL., Sup.II,s.323; Bursalî: Age., c.I,s.67; el-Bağdâdi: Age.,c.I,s.361

heplerinin konu ile ilgili görüşlerini kısaca özetledikten sonra herbirindeki yanlışlıkları ve doğruları gösterdikten sonra kendisi Vahdet-i Vücud anlayışı çerçevesi içinde konu ile ilgili yeni açıklamalar ve görüşler ortaya atmaktadır.

4. Esâsu'l-Vahdaniye ve Menbe'u'l-Ferdâniyye;
Eserde Kayserili Dâvûd, Vahdet-i Vücud açısından bir varlık mes'elesi olarak Birlik-Çokluk meselesini ele almaktadır.

b) Şerh Eserleri:

Bunlar, Kayserili Dâvûd'un kendinden önceki önemli düşünürlerin bazı önemli eserleri üzerine yaptığı yorumları ihtiva eden eserlerdir ki asıl eserler kadar kıymetlidir. Bu eserler şunlardır:

1. Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'an-i Fusûsi'l-Hikem;
Bu eser, İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem adlı meşhur eseri üzerine yaptığı bir şerhtir. Oldukça hacimli olan bu eser felsefî tasavvufun aşağı yukarı bütün meseleleri için ayrı birer bölümün ayrıldığı oniki bölüm (fasıl) den oluşan kıymetli bir Girişi vardır ki, Kayserili Dâvûd'un kendisi onu "Girişler" (Mukaddimât) olarak adlandırmaktadır. Çok kıymetli olan bu Giriş, kıymetinden ötürü ayrı bir kitap şeklinde değerlendirilmiş ve çoğaltılmıştır. Onu kopya ederek çoğaltan kimseler, ona, "Risâletü'l-Vücud"(25), "Risâletü Vahdeti'l-Vücud"(26), "Risâletü Vasfi'l-Vücud"(27) "el Usûl fi't-Tasavvuf"(28) ve "Risâle fi'l-Gayb ve'l-Ayn"(29) gibi başka isimlerde vermişlerdir. Bu sebeple de kaynaklardan bazıları ve kü-

---

25-Pertev Paşa, No: 256

26-Süleymaniye Ktp.Defteri, 1311,s.18,No:256

27-Nurosmaniye, No:2458/1

28-Hekimoğlu, No:939/12

29-Flügel (G.): Age., s.462,No:473

tüphane katalogları bu isimleri çoğu zaman ayrı birer eser olarak göstermektedirler. Diğer taraftan kaynaklardan bazıları Kayserili Dâvûd'un, sözünü ettiğimiz bu Fusus Şerhi'nden başka, "Şerhu Fusûsi'l-Hikem es-Sagîr (Küçük Fusûs Şerhi) adlı başka bir şerhinden söz etmektedirler.[30] Halbuki Kayserili Dâvûd'un böyle ikinci bir Fusus Şerhi yoktur. Sözü edilen bu Küçük Fusûs Şerhi, "Matla"nın Giriş'siz olan esas metnidir.

Kayserili Dâvûd bu eserini İlhanlı Hükümdarı Ebû Sâ'id Bahadır Han'ın Veziri Gıyaseddin Muhammed İbn Reşidüddin Fazlullah'a ithaf etmiştir. Bu vezir, hükümdarıyla birlikte 736 H./1336 M. yılında şehit edildiğine göre, eser bu tarihten önce kaleme alınmış olmaktadır.

Matla', Giriş'i ile birlikte ilk defa Tahran'da 1299 H./1881 M. yılında ve ikinci kez olarak Bombay'da 1300 H./1882 M. de Mirza Muhammed Şirâzî tarafından taşbaskı olarak yayınlanmıştır. Ayrıca Seyyid Celâleddin Âştiyânî eserin Giriş'ini Farsça olarak şerh etmiştir ve bu şerhini "Şerh-e Mukaddime-ye Kayserî" adıyla 1385 H./1966 M. yılında Meşhed'de yayınlamıştır.

2. Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye;

İbnu'l-Fârız'ın "Nazmu's-Sulûk" diye de adlandırılan meşhur Kasîde-i Tâ'iyye-yi Kübrâ'sına yaptığı bir şerhtir. Bu şerhin çeşitli tasavvuf meselelerinin incelendiği bir Giriş kısmı da vardır. Bu Giriş, ayrı bir eser gibi çoğaltılmış ve "Risâle, veya Kitâb fî Ilmi't-Tasavvuf"[31], "Şeceretü'l-Yakîn fî Ilmi't-Tasavvuf"[32] gibi adlar da verilmiştir.

Ayrıca bu Giriş'in kendi bölümlerinden bazıları da ayrı ayrı

30-Brockelmann (C.): GAL., Sup.II,323; Ayasofya, No:1898/8; Bursalî (M.T.): Age.,s.68

31-Ayasofya, No:1898/8

32-Brockelmann (C.): GAL., Sup.II,s.323

kopya edilip çeşitli isimlerle ayrı birer kitap çıkmış gibi kütüphane kataloglarında ve bazı kaynaklarda zikredilmişlerdir. Meselâ, Giriş'in Tevhid konusunun işlendiği kısım, "Merâtibu't-t-Tevhîd"[33], "Risâletü't-Tevhîd[34], "Risâle fî Beyâni Esrâri-t-Tevhîd ve Envâ'ihi"[35] gibi adlarla çoğaltılmıştır.

3. Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye;

Bu eser de İbnü'l-Fârız'ın "Hamriyye" veya "Nazm'ud-Durr" olarak da adlandırılan meşhur Kasîde-i Mîmiyye'sine yapılmış bir şerhtir.Bu şerh de Kayserili Dâvûd'un diğer şerhleri gibi, İlâhî Aşk'ı konu alan önemli bir Giriş'e sahiptir. Kayserili Dâvûd bu şerhini İlhanlı Vezirlerinden Abdülkâfi İbn Abdullah et-Tebrizî'ye ithaf etmiştir.

4. Şerhu Besmele bi's-Sureti'n-Nev'iyyet'l-İnsâniyyeti'l-Kâmile;

Bu eser, meşhur mutasavvıf Abdu'r-Rezzâk el-Kâşânî'nin "Kitâbu't-Te'vilâti'l-Kur'âni'l-Kerîm" adlı eserinin Giriş'inde Besmele hakkında yaptığı açıklamalar üzerine bir şerhtir.

2- Şüpheli Eserleri:

Doğrudan inceleme fırsatı bulamadığımız, bazı kaynaklarda Kayserili Dâvûd'a fakat bazılarında başka yazarlara da atfedilen, aşağıdaki eserleri şüpheli eserler olarak zikredebiliriz.

1. Şerhu Ankâ'i'l-Mağrib,[36]
2. Şehu Menâzili's-Sâirin,[37]
3. Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ,[38]

33-Denizlili, No:404/2

34-Muhammed Es'ad el-Talasî: el-Keşşâf min Mahtûtât Hazâ'in Kutubi'l-Evkâf, Bağdad, 1953, No: 3348/14,s.280; İzmirli İsmail, No: 3692/3

35-Hafid Efendi, No:452/5,3662/3

36-Massignon (L.): La Passion d'al-Hallaj, nouvelle éd., Gallimard, 1975, c.IV,s.42

37-Brockelmann (C.): GAL., Sup.II,s.323; Bursalî (M.T.): Age., s.68

38-Köprülü Mehmed Paşa Ktp. Defteri, İstanbul, 1311,s.146

4. Risîetu'l-İrâde,[39]
5. Risâle Marmûza,[40]
6. Şerhu Kitâbi'l-Hucûb,[41]

3- Uydurma Eserleri:

Gerçekte Kayserili Dâvûd'a ait olmadıkları halde onun adına kaynaklarda zikredilen bazı eserler vardır. Bunların çoğunu bizzat inceledik. Bu eserler şunlardır:

1. Şerhu Arûzi'l-Endelûsî,[42]
2. Kurretu Ayni'ş-Şuhûd ve Mir'âtu Arâ'isi Ma'ani'i'l-Ğayb ve'l-Vücûd,[43]
3. Şerhu'l-Hadîsi-l'Ebrâ'în,[44]
4. Şerhu'l-Ferâ'iz,[45]

Bunlardan; meselâ, Kurretu'l-Ayn... adlı eser Ragıb Paşa Kütüphanesi'nde Kayserili Dâvûd'a atfedilmesine rağmen, şahsî incelememiz sonucunda bu eserin Abdullah Bosnavî'ye ait olduğu tespit edilmiştir. Yine, bunlardan Şerhu'l-Ferâ'iz'in çeşitli İstanbul kütüphanelerinde Kayserili Dâvûd'a ait gösterilmesine rağmen, incelemelerde bazılarının hiçbir yazar adı taşımadığı gibi, bazılarının Mevlânâ Muhsinû'l-Kayserî'ye ait olduğu anlaşılmıştır.

39-Süleymaniye Ktp. Defteri, 1311,s.18,No:648

40-Massignon (L.): Age.,s.42

41-Agy.: Age.; s.42

42-Âşir Efendi Ktp. Defteri, İstanbul, 1306, s.119,No: 330; İsmali Paşa el-Bağdâdî: Hediyetü'l-Ârifîn, İstanbul, 1951,c.I,s.361

43-İsmail Paşa el-Bağdâdî: Age.,s.361; Bursalî (M.T.): Age.,s.68

44-İsmail Paşa el-Bağdâdî: Age.,s.361; Bursalî (M.T.): Age.,s.68; Kâtib Çelebi: Keşfu'z-Zunûn, Marif Bakanlığı Basımevi, İstanbul, 1943, c.II,s.1038

45-Bursalî (M.T.): Age.,s.68

4-Eserlerin Kronolojik Sıralaması:

Şimdiki bilgilerimize göre, Kayserili Dâvûd'un eserlerinin kesin tarihler vererek kronolojik bir sıralamasını yapmak imkânına sahip değiliz. Çünkü görebildiğimiz eserlerin çoğunun yazma nüshaları yazarın kendi el yazısı değildir. Çoğunluğunda da yazılış tarihi yoktur. Aşağıda yapacağımız sıralamada Kayserili Dâvûd'un kendisinin eserlerinde birbirine yaptığı atıflara dayanılacaktır.

1. Keşfu'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb;
Kaserili Dâvûd, "Matla'u Husûs" un Giriş'inde bu esere atıf yaptığına göre,ş bu eser ondan önce yazılmıştır. Matla'u Husûs'un 1331'den önce yazıldığını bildiğimize göre Keşfu'l-Hicâb bu tarihten daha da önce kaleme alınmış oluyor. Belkide Kayserili Dâvûd'un ilk kaleme aldığı eser olabilir.

2. Matla'u Husûsi'l-Kelîm fî Ma'ani Fusûsi'l-Hikem;
Kayserili Dâvûd'un bu eseri, henüz kendisinin İznik Medresesi'ne müderris olarak davet edilmesinden önce kaleme alınmış olması gerekir. Bu eserini 1335 yılında şehit edilen İlhanlı Veziri Gıyaseddin Muhammed'e ithaf ettiğine göre, eserin bu tarihten önce yazıldığını kabul etmek zorundayız. Diğer taraftan İznik'in Orhan Gazi tarafından kesin fethi 1331 yılında olduğuna göre, bu eserin yazılış tarihi bu tarihten de önce olması lâzımdır. Çünkü Kayserili Dâvûd, bu eserini daha sonraki bir tarihte yazmış olsaydı kendi Sultanı Orhan Gazi dururken, Anadolu'yu o tarihlerde egemenliği altında bulunduran İlhanlıların bir vezirine ithaf etmiş olamazdı. O halde eser 1331 tarihi civarında veya daha önce kaleme alınmış olabilir.

3. Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât;
Bu eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 7687/2 noda kayıtlı el yazma nüshasını 741 H. tarihinde kopya eden ve adını zikretmeyen kişi, kopyasını 732 H./1332 M.'nin Sefer ayının ortasında bir cum'a günü yazılmış Kayserili Dâvûd'un kendi el yazmasından yaptığını ifade ettiğine göre bu eserin yazılış tari-

hi dolayısıyla 1332 senesi olmuş oluyor.

4. Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye;
Kayserili Dâvûd bu eserinde Matla'u Husûs'un Girişi'ne atıfta bulunduğuna göre, eser, daha sonra yazılmış demektir. Ayrıca yazar bu şerhte bu eserin Matla'u Husûs ve diğer bazı eserlerinden sonra yazıldığını kendisi belirtmektedir.

5. Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye;
Kayserili Dâvûd bu eserinde, Tâ'iyye şerhine atıf yaptığına göre, bu eser ondan sonra yazılmış demektir.

6. Şerhu Besmele...;
Bu eserin de, Matla'u Husûs'dan sonra yazılmış olduğunu Matla'u Husûs'un Mukaddime'sine, kendisince yapılan bir atıftan anlamaktayız.

7. Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zâman;

8. Esâsü'l-Vahdâniyye ve Mebne'u'l-Ferdâniyye.

Kayserili Dâvûd'un sahih olarak kabul ettiğimiz eserleri için yaptığımız bu kronolojik sıralama büyük bir ihtimalle aşağı yukarı doğrudur, diyebiliriz.

Çağdaş yazarlarınkilerin olduğu kadar eski devirlerde yaşamış yazarların eserlerinin kronolojisini yapmak, bunu bilmek çok önemlidir. Çünkü bu, bize bir yazarın düşüncesinin başlaması ve gelişmesini, düşüncelerindeki değişmeleri anlatabilecek tek yoldur.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYSERİLİ DÂVÛD'UN BAZI ÖNEMLİ GÖRÜŞLERİ VE DÜŞÜNCESİNİN TESİRLERİ

Burada Kayserili Dâvûd'un, eserlerinden, alıntılar yaparak çeşitli konularda bizce ilginç görülen fikirlerinden bazılarını tanıtmaya çalışacağız.

A- TABİAT FELSEFESİYLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

1- Enerjetizmin Öncüsü Olarak Kayserili Dâvûd:

Aşağıda göreceğimiz gibi, Kayserili Dâvûd enerjetizmin kurucusu ve öncüsü olarak kabul etmek hiç de yanlış bir görüş olmayacaktır.

Kısaca, enerjetizmi tabiatta var olan her şeyin esasını ve bütün tabiat olaylarını enerji ve enerji değişimiyle açıklayan bir fizik ve felsefe doktrinidir. Bu doktrinin kurucusu olarak Alman kimyacısı ve felsefecisi Wilhelm Ostwald (1853-1932) bilinir. Fakat düşünürümüz Kayserili Dâvûd üzerine yaptığımız araştırmalar, enerjetizmin Ostwald'dan yaklaşık olarak altı asır önce yaşamış olan bu Türk düşünürü ile ortaya çıktığını ve onun kadar eski olduğunu ortaya koydu. İşte bu sebeple burada Kayserili Dâvûd'u ve enerjetizm hakkındaki görüşlerini Ostwald'ın görüşleriyle karşılaştırmalı olarak ele almaya çalışacağız.

Daha önce bu konuya dikkat çekmek imkânı bulmuştuk.[1] Tabiatın enerji olarak tarifi Kayserili Dâvûd'un tabiat veya daha geniş mânâda âlem fikri ile ilgili olduğu için, kısaca onun âlem ve tabiat tarifleri üzerinde durmak gerekir. Âlem, görünür ve görünmez, maddî ve ruhî, her türlü varlıkların toplamı olarak tarif edilmiştir. Âlemdeki bütün varlıklar Allah'ın tecellisi, yani Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının dışa akisleridir. Tabiat veya Âlem, sadece içinde yaşağıdımız varlıkların toplamıdır. Bunun için Kayserili Dâvûd, tabiatı "Küllî Unsur" (el-Unsur'l-Külliye) olarak adlandırmaktadır. Tabiattaki herşey atom ve molekül (cüz ve mürekkep) lerden teşekkül etmiştir. Molekül, atomlar birliğidir. Varlıkların kemiyet ve keyfiyet yönünden fizikî tayinini atom ve moleküller yapar.[2]

Metafizik yönden varlıkları, kısaca tüm âlemi Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellisi olarak izah eden Kayserili Dâvûd, tabiatın bizatihî fizikî yönden ne olduğunu enerjetizmle açıklamak istemiştir. Ona göre tabiat kendi özünde enerjiden başka birşey değildir. Enerjinin özelliği ve tezahürü, ışık ve ısıtıcı, ateş ve yakıcı olmasıdır. Kayserili Dâvûd, kendisinin de belirttiği gibi, bu fikrini âlemin yaratılışı ile ilgili olan "...sonra O (Allah), özü Dûhân olan gökyüzüne yöneldi..."[3] şeklindeki âyette geçen Dûhân kelimesine dayandırır. Ona göre herşeyin kendisinden oluştuğu bildirilen bu Dûhân, enerjinin şekil almamış durumudur. Zaman içinde bu ilk enerji olan Dûhân birçok şekiller aldı ve varlıkların şeklini belirleyen su,hava,ateş ve toprak gibi ilk dört unsura dönüştü. Kayserili Dâvûd bu konuda şöyle der: "Yer ve gökler başlangıcı Dûhân olan çeşitli unsurlardan teşekkül etmiştir ve tabiat unsurları bu enerjiden kaynaklanmaktadır."[4]

Diğer taraftan, Eş'arî ve Demokrit gibi, Kayserili Dâvûd, var-

---

1-Bayrakdar (M.): La Philosophie Mystique de la Religion chez Dâvûd de Kayserî, Doktora tezi, Sorbonne Paris-IV, 1978, ss.213-215

2-Dâvûdu'l-Kayserî: Matla'u Husûs, Bombay,1300,ss.306-309

3-Kur'ân-Kerîm: Fussilet, 11

4-Dâvûdu'l-Kayserî: Age.,s.262

lıkların atomlardan ve moleküllerden teşekkül ettiğini, onların farklılıkların otamların sayı ve diziliş farklarından kaynaklandığını söyler.[5] Kendinden önceki Yunanlı ve Müslüman atomculardan farklı olarak, Kayserili Dâvûd ilk defa olarak atomların enerji yüklü olduğunu söylemektedir. Suyu beyaz atom ve hayatsırrı olarak niteleyen Kayserili Dâvûd, belki de ondaki statik ve dinamik enerjinin önemini ilk defa vurgulamak istemiştir.

Her ne olursa olsun, başlangıçta da belirttiğimiz gibi, Kayserili Dâvûd'a göre tabiatın esâsı ve temel prensibi enerjidir. Onun bu konudaki düşüncesinin şu cümlesi en güzel şekilde özetlemektedir: "....Tabiat, ışık verici ve yakıcı özelliğe sahip olan genel toplam enerjidir."[6]

Aynı fikirlerin, XIX.yüzyılın sonlarında ortaya atılmaya başlayan enerjinin sakımı, termodinamik ve antropi kanunlarından esinlenerek Alman bilimcisi Ostwald tarafından da ortaya atıldığını görüyoruz. Ona göre de herşeyin aslı enerjidir ve Tabiat olayları ancak enerji değişimleri ile açıklanabilir. Enerji en genel cevher olarak tarif edilmiştir.[7] Hatta Ostwald, daha da ileri giderek insan şuurunu bile enerji olarak açıklamış ve ona sinirsel (neura) enerji adını vermiştir. Böylece o, materyalizmi çürütmek istemiş, buna karşılık olarak 1911'de çıkardığı Monistische Sonntagsperedigten dergisinde Allah'ın varlığı ve enerji prensibine dayanan yeni bir çığır açmak istemiştir. Ostwald'ın enerjetizmi ve yeni fiziğin enerji hakkındaki buluşlarına göre materyalistlerin sandığı gibi madde kendisi açıklanamayan herşeyin aslı, tek prensibi olmaktan çıkıyor; enerjiye indirgenebiliyor. Materyalizmi enerji prensibiyle çürütülmesinden dolayı Ostwald, Lenin tarafından saf idealist olarak suçlanmak istenmiştir.

Görüldüğü gibi, enerjetizm, ilk olarak Ostwald ile ortaya çık-

---

5-Agy.: Age.,s.306 vd.

6-Agy.: Age.,s.22

7-Ostwald (W.): Der Energetische Imperativ, Leipzig, 1912 II ve III; Rolla (A.): La Filosofia Energetica, Turin, 1908

mamıştır; Kayserili Dâvûd kadar eskidir. Ostwald'dan sonra enerjetizm bizde, Konya "Yeni Fikir" dergisi etrafında toplanan Konya Felsefe Ekolü'nü meydana getiren ve Ostwald'dan esinlenen bir grup yazar, özellikle Naci Fikret (1891-1945) ve Namdar Rahmi Karatay (1896-1953) tarafından temsil edilmeye çalışılmıştır.[8]

2-Hayat Sırrı ve Beyaz Atom Olarak Su:

Felsefî açıdan suyun Kayserili Dâvûd için iki önem ve değeri vardır. Birincisi su'yun metafizik değeri; ikincisi, fizikî değeridir. Bunlar onun: "Her başlangıç, kendisi beyaz atom (el-Zerretü'l-Beyzâ) olan su'dandır."[9] şeklindeki su tarifinde vardır.

Rahmânî Nefes (en-Nefesü'l-Rahmânî), Küllî Madde (el-Heyûlâ el-Külliyye), Asıl Cevher (el-Cevherü'l-Aslî) olarak nitelediği Su, hayat sırrının içinde eridiği temel bir unsurdur. Başka bir deyişle su, hayatın sırrıdır.[10] Su, varlıkları teşkil eden tüm diğer unsurları kendisinde bulundurur[11] diyen Kayserili Dâvûd, bu fikirlerini, "canlı olan her şeyi sudan kıldık meâlindeki Kur'ân âyetinden başka "Allah, Celâl ve Heybet'ini yüklediği beyaz atomu (su) yarattı" meâlinde zikrettiği bir hadîse dayandırır.[12]

O halde su, bir yandan ilâhî bilgiyi ve hayatı temsil ederken, aynı zamanda bunların yansıması olan tabiat hayatının kendisi, onun sırrının temelidir. Bu mânâda su yaratıcı ve üretici bir unsurdur. Kayserili Dâvûd bize, çoğu zaman sembolik bir şekilde suyun nasıl tabiatı ve hayatımızı oluşturduğunu şu şekilde özet bir biçimde anlatmaktadır: İlâhî hayat (Allah'ın Hayat sıfatı), Celâl sıfatıyla yarattığı maddî su'da ve Haybet sıfatıyla yarattığı maddî ateş'te iki yönlü olarak yansıdı.Her ikisi de Allah'ın arzusuna boyun eğerek birleştiler. Bundan enerji bulutu olan Dûhân mey-

---

8-Ülken (H.Z.): Çağdaş Türk Düşünce Tarihi, 2.baskı, İstanbul, 1979,ss.411-416

9-Dâvûdu'l-Kayserî: Age.,s.306

10-Agy.: Age.,s.306

11-Agy.: Age.,s.306

12-Agy.: Age.,s.306

dana geldi. Bu bulutun hafif ve lâtî kısmından gökler ve semâvî cisimler, kaba ve ağır kısmından toprak oluştu. Böylece de hayat denen olay başladı.[13]

Kayserili Dâvûd'un hayatın sırrını su'da görmesiyle ve onun bir enerji olarak nitelemesiyle, eski bir felsefî doktrin olarak hilozoizm (hylozoism) arasında bir yakınlık görmüş olabilir. Milet Mektepli filozoflara göre, madde yaşayan bir şey olarak düşünüleceği gibi, dünya bütün olgularıyla su veya hava gibi basit bir unsura indirgenebilir. İşte onların bu görüşünü, daha sonraki devirlerde yaşamış Yunanlı felsefeciler hilozoizm olarak adlandırmışlardır. Gerçekten onların bu görüşüyle Kayserili Dâvûd'un fikirleri arasında bir yakınlık görülebilir. Fakat Guthier ve Burnet gibi Yunan felsefe tarihinde mütahassıs kişiler, herşeyden önce Miletli filozofların hilozoist ve görüşlerini hilozoizm olarak adlandırmanın yanlışlığını ortaya koymuşlardır. Kelimenin ifade ettiği gerçek mânâsında, Miletliler hilozoist değildir.[14] Miletliler hakkında Guthier şöyle der: "onlar su, veya belirsiz, veya hava'dan bahsederlerken, maddenin madde olarak tabiatını değil, fakat varlık dedikleri şu veya bu şekilde toplanmış bir madde yığınının özünü açıkladıklarına inanmaktadırlar".[15]

O halde gerçekte Kayserili Dâvûd'un görüşleriyle Miletlilerin görüşü olarak söylenen hiozoizmin bir ilgisi yoktur. Belki gerçek mânâda hilozoist Kayserili Dâvûd'tur denebilir. Çünkü, yukarıda ifadeye çalıştığımız gibi gerçekta hayatın sırrını, herşeyin aslını su ile açıklayan odur.

3-Tümcanlıcılık:

Tümcanlıcılık (panbioizm), kainatta varolan her şeyin, her zerrenin, canlı, yaşayan ve hayat sahibi olduğunu kabul eden bir

---

13-Agy.: Age.,ss.306-309

14-Guthier (W.K.C.): A History of Greek Philosophy, Cambridge, 1962, c.I,s.97; Burnet (J.): Early Greek Philisophy, London, 1971, s.12 ve not 3

15-Guthier (W.K.C.): Age.,s.97

doktrinin adıdır.[16] Böyle bir doktrine, Kayserili Dâvûd'dan daha önce bazı İslâm düşünürlerinden, özellikle Osman el-Mağribî, Mevlânâ, İbnü'l-Arabî ve Gazâlî gibi mutasavvıflarda rastlamak mümkündür. Aynı doktrini Kayserilî Dâvûd da benimsemiştir. Çünkü o, "her şey kendinde bir hayat ve bir ilim sahibidir" demektedir.[17] Kayserili Dâvûd ve diğer mutasavvıflar, herşeyin harikaten canlı, ilim ve şuur sahibi olduğu görüşlerini, benimsedikleri Vahdet-i Vücud doktrininin mantıkî bir neticesinden çıkarmaktadırlar. Bilindiği gibi, bu doktrine göre kâinatta ne varsa Allah'ın varlığının bir görüntüsü ve parıltısıdır. Allah her varlıkta başka sıfatları ve isimleri yanında, Yaşayan veya Hayat Sahibi olması sıfatıyla da yansımış ve görünmüştür. O halde, mademki Allah Hayy (Yaşayan)'dır, O'nun varlığıyla yaratılışını sebe, O' nun gölgesi ve görüntüsü olma bakımından ortaklığı olan her varlık da, O'nun gibi canlıdır. Dolayısıyla kâinatta, varlıkların canlı-cansız (organik-inorganik) olma şeklinde bir ayırımı yoktur. Her şey canlı ve hayat sahibidir. Fakat insanlar, her şeyin canlı olduğunu açıkça çıplak gözle göremezler ve anlayamazlar. İşte, Kayserili Dâvûd ve diğerlerinin bu konudaki görüşlerinin kısa özeti budur. Onlar bu görüşlerini çeşitli delillerle ispatlamaya çalışmışlardır.

Delillerden biri, Kur'ân-ı Kerîm'deki her şeyin Allah'ı zikr ve tesbih ettiği belirtilen âyetlerdir. Meselâ; "yedi gök ve yer, onlarda bulunan her şey O'nu tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız..."[18]; "Yerde ve göklerde olan her şey ve onların gölgeleri, ister istemez sabah akşam Allah'a secde ederler."[19]

16-Türkçede, Tümcanlıcılık olarak kullandığım bu terimin, Fransızca karşılığı olan Panbiotisme sözünü, Kayserili Dâvûd'un bu konudaki fikirlerini toplu bir şekilde ifâde edebilmek için ilk defa biz kullandık. Ancak daha sonraki bazı yazılarımızda, telâffuz kolaylığı sağlamak gayesiyle Panbiotisme sözünün yazılışını Panbioisme şeklinde değiştirdik ve İngilizce yazılarımızın bazılarında da Panbioism şeklinde kullandık.

17-Dâvûd'u'l-Kayserî: Age.,s.138, ayrıca bkz.,ss.139,306

18-Kur'ân-ı Kerîm: İsrâ, 44

19-Kur'ân-ı Kerîm: Ra'd, 15

Kayserili Dâvûd, her şeyin Allah'a secde etmesi veya O'nu zikretmesi ve tesbih etmesini hakikî mânâda olduğunu kabul ederek, onları mecâzî mânâya yorumlayan bazı tefsirciler ve kelâmcılardan ayrılır. Çünkü varlıkların tesbihi sadece lisan-ı hal ile değil, gerçekten onlardaki tabiî hayattan kaynaklanan şuurluluk ve ilimle olduğunu söyler. Delillerinden bir başkası ise, mantıkî benzetme delilidir. Kâinatta, kabul edildiği gibi bazı cisimler canlı bazıları ise cansız farzedilsin. Eğer canlılarla cansızlar arasında her yönden çeşitli bağlar vardır denirse, meselâ cansızlar arasında her yönden çeşitli bağlar vardır denirse, meselâ cansızlar çoğu zaman canlıların besini oluyar ve canlı vecuduna girebiliyor. O halde cansızla canlı arasında gerçekte kesin bir ayırım olmaması gerekir. Bizim canlı dediğimiz canlılığını hislerimizle kolayca anlayabildiğimiz varlıklardır. Cansız da, canlılığını hislerimizle algılayamadığımız şeylerdir. Mutasavvıfların bu konuda daha birçok delilleri vardır, ancak burada onları tek tek ele almaya gerek yoktur.

Kayserili Dâvûd ve diğer mutasavvıfların, anlatmaya çalıştığımız bu Tümcanlıcılık görüşüyle, aralarında ilgi kurulması farz edilebilecek olan vitalizm ve animizm gibi felsefî doktrinlerle gerçekte bir ilgisi yoktur. Çünkü, meselâ vitalizm her şeyden önce, sadece canlı varlıklarla ilgili bir doktrindir. Vitalizmin kurucusu sayılan Aristo, Hayvanların Oluşumu ve Ruh Hakkında adlı eserlerinde, bir canlının hayatveya hayatî bütünlülük denen şeyi, onun ruh (psişe) uyla aynıdır der. Halbuki, görüldüğü gibi Kayserili Dâvûd'un Tümcanlıcılık görüşü sadece canlıları kapsamaz, cansızları da içermektedir.

Öteyandan, animizm bir felsefî doktrin olarak zihnî hatta fizikî olayların menşeini, cisim (vücud) den tamamen bağımsız veya en azından ondan ayrı bir enerjide gören bir doktrindir. Halbuki gördüğümüz gibi Tümcanlıcılık doktrinine göre ve özellikle Kayserili Dâvûd'un enerjetizm fikrine göre enerji cisimden ayrı bir şey değildir.

4-Yeni Bir Fizikî Zaman Anlayışı:

"Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zaman" adlı eserinde Kayseri-

li Dâvûd'un zamanının mahiyetinin ne olduğu hakkında bir araştırma yaptığını ve neticede yeni bir zaman felsefesi kurmayı denediğini görüyoruz. Kayserili Dâvûd, zaman konusundaki kendisinden önce ortaya atılan iki özgün görüşü özetledikten sonra bunlardan birisinin Aristo'ya, diğerinin de Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'ye ait olduğunu söyler. Daha sonra bu iki görüşün tenkidini yapar.

Bilindiği gibi Aristo'ya göre zaman, öncelik ve sonralığına göre hareketin sayısı olarak tarif edilir ve zaman hareket olan yerde vardır. Aristo'nun bu zaman anlayışı Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin çağına kadar çok köklü bir tenkide uğramadı. İlk köklü tenkidi el-Bağdadî yaparak, zamanın hareketle ilgisi olmadığını ve harekete bağlı olarak tarif edilemeyeceğini, hareket olmasa da zamanının olabileceğini gösterdikten sonra, zamanı varlığın sayısı ve müddeti (süresi) olarak tarif etmektedir. Böylece, yeni bir anlayış ortaya attı ki, bu anlayışın benzerini biz Modern Çağ'da Bergson ve Russell'da görebiliyoruz.

Kayserili Dâvûd, Aristo ve el-Bâğdâdî'nin görüşlerini kısaca özetledikten ve herbirini tenkid ettikten sonra yepyeni sayılabilecek özgün bir anlayış ortaya koyar. Kayserili Dâvûd, zamanı varlıklardaki olguların birbirleriyle olan ilişkisi ve bu ilişkinin müddeti ve ölçüsü olarak tarif etmektedir.[20] Başka bir deyişle zaman, varlıklararası ilişkiler ve bu ilişkilerin müddetinin ölçümüdür.

Kayserili Dâvûd'un Aristo'ya yönelttiği tenkidlerden birisi zamanın öncelik ve sonralıkla tarif edildiğinde zaman için başka birzamana ihtiyaç olacağını belirtir. Bununsa mümkün olmadığını söyler.[21] Çünkü zamanı bir öncelikle veya sonralıkla tarif etmek demek, hareket açısından bu öncelik için başka bir öncelik veya sonralık için başka bir sonralık aramak demektir ki bu bizi kısır-döngüyü götürür. Gerçekten de zaten Aristo'nun zaman anlayışı bu noktada açık değildir. Çünkü Aristo, zamanı öncelik

---

20-Dâvûdu'l-Kayserî: Nihâyetu'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân, Esad Efendi, AY. No:1682/8, v.676

21-Agy.: Age.,v.66 b

ve sonralığa göre hareketin sayısı derken bu öncelik ve sonralığın hareketin önceliği ve sonralığı mı yoksa bizzat zamanın kendisinin önceliği ve sonralığı mı olduğu hususunu açıkça belirtmemiştir. Kayserili Dâvud, bunu zamanın önceliği ve sonralığı olarak anlamış ve haklı olarak da Aristo'yu tenkid etmiştir.

Diğer yandan Kayserili Dâvûd, Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî[22]'nin zamanı, müddet olarak anlamasını kabuletmekle bilikte onun zamanı varlıkların sayısı olarak tarif etmesine itiraz eder. Çünkü Kayserili Dâvûd'a göre varlıkların mikdar olarak ölçümüyle zaman arasında bir bağ yoktur ve zaman salt varlığın ölçüsü olamaz.[23]

Kayserili Dâvûd'a göre fizikî zaman matematiksel bir zamandır. Bu da yukarıda ifâde edildiği şekliyle varlıklar arasındaki ilişkinin müddetinin ölçümüdür. O halde fizikî zaman, ona göre ampirik bir zamandır. Meselâ akşam ve sabah, gece ve gündüz, yıl,ay ve gün dediğimiz zamanlama Güneş yüzeyinin, konumunun ve onun hareketinin dünya ufkuna göre olan durumuna bağlı bir ilişkidir.[24]

B- TASAVVUF VE METAFİZİK KONULARLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ

1-Ana Hatlarıyla Varlık Anlayışı:

Kayserili Dâvûd'un savunduğu Vahdet-i Vücûd anlayışının temel meselelerinden birisi varlık meselesidir. Varlığın Birliği demek olan Vahdet-i Vucud doktrinine göre, Tek, Hakikî ve Mutlak bir varlık vardır. Bu Allah'ın varlığıdır. Allah'tan başka gerçekte hiç bir varlık yoktur. Allah'ın varlığından başka yaratılmış olan bütün varlıklar, varolma sebebi yönünden Allah'ın varlığından

---

22-Ebû'l-Berekât el-Bağdadî (1076-1166)'nin asıl adı Hibetullâh'tır. Kendisi, 12.yüzyıldaki İslam düşünürlerinin en büyüklerindendir. Daha çok filozof ve tabib olarak ün salmıştır. Aslen Yahudi olan bu düşünür, olgunluk çağında Müslüman olmuştur. Aristo felsefesine ve Aristoculuğa yaptığı eleştirilerle dikkat çekmiştir. "Kitâbu'l-Muteber", onun en meşhur eserlerinden biridir.

23-Dâvûd'ul-Kayserî-Nihâyetu'l-Beyân, v.68 b ve 71 b

24-Agy.: Age.,v.70 b ve 80 b

kaynaklanmış olmaları bakımından herbiri bir varlığa sahipseler de, onların varlığı hakikî varlık olmayıp göreli (izâfi) varlıktır. Çünkü hakîkî varlık özü, kendisi içinde bizatihî varolan varlıktır. Halbuki yaratılmış varlıkların özleri yoktur. Yaratılmış varlıklar, Kayserili Dâvûd'a göre Allah'ın varlığının dış dünyaya kendileri vasıtasıyla açıldığı Güzel İsimlerinin ve Sıfatlarının birer parıltısı ve başka bir deyişle gölgesi ve izdûşümüdür. Bu bakımdan her bir varlık, Allah'ın özel bir isim ve sıfatının tecellisi olma yönünden ayrı bir varlığa sahip olduğu halde, her bir isim ve sıfatın Allah'ın varlığından kaynaklanmış olması yönünden ise bütün varlıklar bütün isimler ve sıfatlar gibi aynı ve tek bir varlıktır. İşte Kayserili Dâvûd'un, Varlığın Birliği'nden anladığı şey budur.

Yaratılmış varlıklar bizatihî varlıklar olmadıkları ve öze (zâta) sahip olmadıkları için, varlık olarak her an yenilenmekte ve değişmektedirler. Her yenilenmede varlıklar yok olup yeniden varolmaktadırlar. Ancak bu yeniden varoluş ve yokoluş, aralarında zaman geçmeyecek kadar kısa süre, ân içinde olduğundan, biz insanlar bu değişmelerin farkında olamamaktayız. Varlıkların ânî yok oluşu ve yeniden var oluşuyla onlarda varlıksal değişmeler olmaktadır.Bu değişmeler varlıkta yatay ve dikey olabilir. Yatay değişmeyle varlıklar bozulmaya uğrarken dikey değişmelerle yetkinlik kazanmaktadırlar.

Varlıklar, ontolojik yapıları ve varlık sahnesindeki durumlarına göre çeşitli kısımlara ayrılmaktadır. Kayserili Dâvûd önce varlıkları zihnî ve hâricî varlık olarak ikiye ayırır. Zihnî varlık, henüz sûretiyle dış dünyada bulunmayan, fakat Allah'ın ilim sıfatında ruhî bir yapıya sahip olan Bilgi - Varlık'tır. Burada Kayserili Dâvûd'a göre, bilgi ve varlığın ayniyeti sözkonusudur. Haricî varlık ise, dış dünyada çeşitli mertebeler halinde, zihnî varlık mertebesindeki durumuna göre tezahür etmiş olan varlıktır. Diğer yandan Kayserili Dâvûd, varlığı başka bir şekilde şöyle sınıflamaktadır.

a. Misâl Varlıklar Âlemi,
b. Ceberût Varlıklar Âlemi,
c. Melekût Varlıklar Âlemi,
d. Mülk Varlıklar Âlemi,
e. Kâmil İnsan Âlemi.

Bunlardan Misâl Varlıklar, zihnî varlıklardır ki, onların asılları Allah'ın İlim sıfatındadır. Allah'ın İlim sıfatındaki bu varlıklara Sâbit Özler de denir. Diğer dört çeşit varlık ise Hâricî varlıkları teşkil eder ki, bunlar gölge varlıklardır.

Kayserili Dâvûd'a göre, insan,akıl ve duyularıyla varlığı varlık olarak anlayamaz. Hele varlıktan kasıt Mutlak Varlık olan Allah ise, insanın O'nu kavraması mümkün değildir. Ancak insan kendi benliğini anlayabilir ve bunun neticesinde aklen, rûhen ve kalben çeşitli psikolojik ve ahlâkî tecrübelerden geçerek kendisini temizleyebilirse bir ölçüde varlığın sırrını kavrayabilir. Kayserili Dâvûd bu görüşünü, diğer mutasavvıflar gibi, "Kim nefsini bilirse, Rabbini bilir" anlamındaki bir hadîse dayandırır.

2-İlâhî Aşk Ve Sarhoşluk:

Bilindiği gibi Allah aşkı ve bu aşkın insana verdiği sarhoşluk, tasavvufun en önemli konularından biridir. Zâhir uleması insanın Allah'a âşık olamayacağını ileri sürerek mutasavvıflara bu konuda itiraz etmişlerse de, onlar bu konuyu enine boyuna işlemeye devam etmişlerdir. Bu konuyu Kayserili Dâvûd, İbnü'l-Fârız'ın İlâhî Aşk ve sarhoşluğu konu edinen Kasîde-i Mîmiyye adlı eserine yaptığı şerh ve bu şerhe yazdığı Giriş'te güzel bir biçimde ele almıştır. Şimdi İbnü'l-Fârız'ın bu kitabındaki şiirinin ilk beyiti üzerine Kayserili Dâvûd'un yaptığı açıklamalardan bir kısmını tercüme ederek Kayserili Dâvûd'un İlâhî Aşk ve sarhoşluk konusundaki görüşü hakkında bir fikir vermeye çalışalım.

"Allah ona rahmet etsin, İbnü'l-Fârız der ki:

Sevgili'nin hâtırına devamlı içtik,
Asma yaratılmazdan önce onunla sarhoş olduk.

Buradaki Sevgili'den kasıt, sevginin bütün gereklerini kendinde toplayan Hakikî Sevgili'dir. O da Hakk'ın kendisidir. Rahmânî rahmetiyle bütün varlıkları varetti, onları yokluktan ve karanlıktan varlık ışığına çıkardı, onların herbirine acıyıcı rahmetiyle devamlı alâkasını sürdürdüğü özel yetenekler verdi. Onlar arasından insan türüne kutlu bir hediye verdi; onlardan inananlara da, kendileriyle kurtuluşa erecekleri hediyeyi: İslâm'ı, imânı, inâyeti ve kemâlât için gerekli olan bütün şeyleri. Bu, Allah'ın şu âyetinde belirtilmiştir: "**Bugün size dininizi bütünledim, üzerinize olan nîmetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâmiyeti beğendim.**"[25]

İnsanlar arasından, evliyaları, (Allah'a) yakınlıkla ve kemâliyetle şereflendirdi, kendilerine verilenler vasıtasıyla O'nun nurunu tam ve neşe içinde idrak etmeleri için onları Celâl ve Cemâl sıfatlarıyla sıfatlanmış kıldı. Kendilerine hâsıl olan şeyle, O'nun sırlarını araştırırlar. Fiillerini Allah'ın fiilinde yok edecek, sıfatlarını Sıfatında yakacak, zatlarını Zâtında kaybedecek bir sevgiyle O'nu severler.

Zencebil şarabını daim olarak içmekle, kendinden içeni coşturan Selsebil Pınarı, sahibini sarhoş eder, aklını izâle eder ve kalbini titretir. Buna Allah'ın şu kutsal kelâmında işaret vardır: Orada, Zencefil karışık bir tasla içirilirler. O pınara Selsebil, Tatlı Su denir.

Onunla içen kimse kendiliğinden geçer, kendinden beşerî hükümler kaybolur, zâtî, sıfâtî ve fiilî olarak belirlenmiş yaratıksal belirtileri yok olur. Böylece o insanda, âdet üzere olan hüküm ortadan kalkar. O zaman da, herzaman var olan ve kendisiyle beraber ezelde hiç bir şey olmayan İlâhî Zât ile insan,.....olmamış olanın yokluğuyla ve yok olmayanın Bekâsıyla isimlenir....

25-Kur'ân-ı Kerîm: Mâide, 3

Bu şarap bizzat, Allah'ın şu sözüyle işaretettiği şaraptır: Şüphesiz iyiler kâfur katılmış bir tastan içerler,[26] ki onun yapısı kâfurdur. Bu ancak Allah'ın kullarının taşıra taşıra içebileceği bir pınardır.[27] Daha önce işaret edilen kutsal kelâmda da belirtildiği gibi, şarap önce Kâfur sonra Zencefil'den oluşmuştur. O şaraptaki kâfurî tabiatla verilen şey, iyi kimselerden içenlere yakınlık hediyesidir, ve başkalarına yakınlık gösteren, sevenlerin ruhlarına ferahlıktır. Aynı şekilde yakınlaşmışlar için olan üçüncü mertebede buna, Kapalı Saf bir kaptan içecek derler, ki bu ilâhî sözde açıklanmıştır: Sonunda misk kokusu bırakan, ağzı kapalı saf bir kaptan içerler. İyi şeyler için yarışanlar bunun için yarışsınlar. Onun tabiatı, gözde kimselerin içtiği yüce kaynaktandır.[28]

Lakin, yakınlaşmışların saf içeceğe ulaşmaları olanaksızdır. Çünkü Allah, sonunda misk kokusu bırakan ağzı kapalı kaptan içerler, diyor. Nefisleri koku saracaktır, zevkine ancak görmek isteğiyle çok susamış olanların azı tadacaktır. Yüce Kaynakla, o kimsenin makam yüceliğine ve derece yüksekliğine işaret edilmiştir. Şarapla ise, kulun gizliliğinde varlıksal yetkinliklerin ortaya çıkmasına ve bu lüzumlu yeteneklerle daimî surette özlerine gerekli olan daimî suretteki ilâhî feyzin kabulüne işaret edilmiştir. Kulun gizliliği, kulun özünde toplanmış bulunan gizlilik hazinesinde örtülü bulunan ilâhî işlerdir. Sevginin hatırlanması hakkında işte İbnü'l-Fârız'ın dediği: Şüphesiz O'nun zikredilmesi vecd doğurur, şevki artırır, muhabbeti kemâle erdirir, aşka fayda sağlar, delilik verir, dehşeti artırır ve Kâmillerin özlerinde ve vâsıl olanların ruhlarında muhabbetin mükemmel neticelerinden olan başka şeylere de sebep olur...

İbnü'l-Fârız'ın: "Asma yaratılmazdan önce sarhoş olduk, demesi, bu beşer suretine girmezden önce ezelde Allah'ın güzelliği kar-

---

26-Kur'ân-ı Kerîm: İnsan, 17-18

27-Kur'ân-ı Kerîm: İnsan, 5-6

28-Kur'ân-ı Kerîm: Mutaffifin, 25-26

şısında deliye dönmemizdir."[29]

Buradan şu netice çıkar ki, Kayserili Dâvûd'a göre İlâhî Aşk ve Sarhoşluk insanın Allah'ın Cemâl ve Celâl'i karşısında duyduğu heyecan ve derin sevgidir. İnsan daha bu dünyaya gelmezden önce Allah'ın ilminde rûhen varken, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna "Evet," diyerek Allah'ı müşâhede etmekle sarhoş olmuştur. İnsan bu dünyaya gelince bu sarhoşluğunu ancak Allah'ı, lisanıyla, kalbiyle,ruhuyla ve özüyle yaptığı zikirle yeniden hatırlayarak bu dünyada da ilâhî sarhoşluğa düşebilir. Bu sarhoşluğun ve aşkın suyu ve şarabı Allah'ı daimî şekilde hatırlamak ve anmaktır.

Kayserili Dâvûd'a göre, İlâhî Sevgi'nin çeşitleri ve dereceleri vardır:

1. Zâtî Sevgi. Bu, İlâhî sevgilerin en yücesidir ki, Allah'ın Zâtı'nın idrak edilmesinden doğan sevgidir.

2. Sıfatların Sevgisi. Bu, İlâhî sıfatlardan birinin istenmesinden ve vasıta kılınmasından doğan sevgidir.

3. İsimlerin Sevgisi. Bu, İlâhî isimlerinin birinin istenmesi ve İlâhî Aşka vasıta kılınmasından doğan sevgidir.

4. Fiillerin Sevgisi. Allah'ın şuûnlarının talep edilmesiyle doğan sevgidir.

5. Eserlerin Sevgisi. Varlıklarda tezâhür eden sevgidir.

29-Dâvûdu'l-Kayserî: Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye,Raşid Efendi, AY.No:858, v.182 a-182 b

3-Tevhîd Ve Çeşitleri:

Tevhîd, Allah'ın Birliği'ni, insanın aklen ve dil ile kabul etmesi ve kalben tasdik etmesine denir. Tevhîd, bütün İslâm düşünürlerinin, özellikle de mutasavvıfların üzerinde durdukları bir konudur. Bir mutasavvıf olarak, Kayserili Dâvûd da eserlerinde bu konuyu ele almıştır.

Kayserili Dâvûd, Tevhîd'i iki kısma ayırarak söze başlar.

Bunlar:

a. Avâmın Tevhîdi;
b. Hasların Tevhîdi.

Avâmın Tevhîdi: Avam (Halk)'ın tevhîdi, insanın dili ile, Kelime-i Tevhîd'de olduğu şekliyle "Allah vardır O'ndan başka Tanrı yoktur" demesi ve kalbiyle buna inanması ve tasdik etmesidir. Kayserili Dâvûd'a göre bu tevhîdlerin en aşağı mertebesidir. Böyle bir tevhîd ona göre mantıkî bir kıyaslama ve istidlâl yoluyla veya Peygamberleri taklitetmekle elde edilir. Ya da bu iki yolun birleştirilmesiyle elde edilir. Bunun için Kayserili Dâvûd, eğer bu halkın tevhîdi, birinci yolla elde edilirse onu istidlâlî tevhîd olarak adlandırır.(30) Eğer ikinci yolla elde edilirse bunu naklî tevhîd olarak adlandırır.(31) Eğer üçüncü yolla elde edilirse bunu da istidlâlî-naklî tevhîd olarak adlandırır. Bütün bunlara ilâveten, eğer insan sadece mantık yollarını değil, bunların ötesinde aklî bir düşünce ile Allah'ın Birliği'ni tasdik ederse, Kayserili Dâvûd onun bu tevhîdini de istidlâlî-aklî tevhîd olarak adlandırmaktadır.(32)

30-Dâvûdu'l-Kayserî: Şerhu'l-Kasîdet'it-Tâ'iyye,Mukaddime (Kitâb fî İlmi't-Tasavvuf), Ayasofya, AY.No:1893/3,v.106 a

31-Agy.: Age.,v.106 b

32-Agy.: Age.,v.107 a

Hasların Tevhîdi: Haslar (Seçkinler)'ın tevhîdi, sadece akıl ve mantık yollarıyla ulaşılıp dil ve kalb ile yapılan bir tevhîd değil, aynı zamanda hayatta şuurla hissedilen bir tevhîddir. Bu mutasavvıflar ve Allah'a yakın olan insanların elde ettikleri tevhîddir. Kayserili Dâvûd, Hasların Tevhîdi'ni üç mertebeye ayırır:

a. Fiillerin Tevhîdi: Bu, insanın kendi fiillerinin kaynağı olarak Allah'ın fiillerini görmesi ve kendi fiillerini O'nunkilerde yok etmesi ve O'na irca etmesidir. Başka bir deyişle kendi fiillerinde Allah'ın fiillerine şehâdet etmesidir.[33]

b. Sıfatların Tevhîdi: Bu, insanın kendi sıfatlarının kaynağı olarak Allah'ın sıfatlarını görmesi ve kendisinkileri O'nunkilerde yok etmesidir. Başka bir deyişle, kendi sıfatlarında Allah'ın sıfatlarına şehadet etmesidir.

c. Zât'ın Tevhîdi: Bu, bütün varlıksal Allah'ın Zât ve Varlığından kaynaklandığını bilmek ve gerçekte Allah'ın Zât ve Varlığından başka gerçek bir zât ve varlığın olmadığını tasdik etmektir. Başka bir deyişle insanın kendi varlığıyla Allah'ın Zât ve varlığına şehâdet etmesidir.[34]

Kayserili Dâvûd bu üç çeşit tevhîdi beraberce, yaşanan tevhîd (et-Tevhîdu'ş-Şuhûdiyye) olarak adlandırır. Çünkü bu tevhîdlerde akıl ve mantık yerine insanın kalbiyle ve şuûruyla yaptığı tecrübeler esastır.

Buraya kadar anlattıklarımızdan, Kayserili Dâvûd'a göre tevhîd, ya dinî, ya mantıkî ve aklî, ya da varlıksal (ontolojik) temellidir. Dinî tevhîd, insanın Peygamberlerin ve dinlerin öğretilerini takip ederek Allah'ın Birliği'ni kabul etmesidir. Mantıkî ve aklî tevhîd ise, insanın kendi düşüncelerinin kendisini Allah'ın Varlı-

---

33-Agy.: Age.,v.106 a

34-Agy.: Age.,v.106 b

ğına ve Birliğine götürmesidir. Ontolojik tevhîd, insanın kalben ve şuurlu bir şekilde Allah'tan başka varlık olarak hiçbir varlığın olmadığına yakînen inanması ve bilmesidir.

C- KAYSERİLİ DÂVÛD'UN TESİRLERİ

Kayserili Dâvûd'un büyük ve önemli bir ilmî şahsiyete sahip olduğunu gösteren başka bir husus da, onun kendisinden sonraki bir çok Müslüman düşünüre olan tesiridir. Onun bu tesiri geçici de olmamış, bu tesir bugüne kadar devam etmiştir. Kendisinden sonra, özellikle İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini anlamak isteyen hemen herkes, ister Türk, ister İranlı, ister Arap olsun,onun Fusûsu'l-Hikem üzerine yaptığı şerhini el kitabı olarak kullanmışlardır. Kayserili Dâvûd'un tesirlerini aşağıda olduğu gibi, kısaca görelim.

1-Türk Düşünürlerine Tesiri:

Kayserili Dâvûd'un tesirleri daha ziyade Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'ânî Fusûsi'l-Hikem adlı eseriyle olmuştur. Bu şerh, daha yazarın kendi zamanında Altın Ordu Devleti'nin merkezi Saray'da okunmaya başlanmıştı ve böylece onun şöhreti ilk defa Anadolu'nun dışına da taşmıştı. Orada, Ali Şeyh Rukneddin Ahmed (ölm.1381) adlı bir mutasavvıf ve düşünür, yaptığı yeni bir Fusûsu'l-Hikem şerhine temel olarak Kayserili'nin şerhini esas almıştır.[35]

Bilebildiğimiz kadarıyla, Anadolulu Türk düşünürlerden Kayserili Dâvûd üzerine ilk araştırma yapanlardan birisi, meşhur Şeyh Bedreddin Simâvî (1368-1420)'dir. O, Kayserili Dâvûd'un Fu-

---

35-Togan (A.Z.V.): Umumî Türk Tarihine Giriş, 2.baskı, İstanbul Ed.Fak.Yayınları No: 1534,İstanbul,1970,s.372

sûs şerhi üzerine bir şerh yazmıştır.[36] Bugüne kadar henüz ele geçmeyen onun bu şerhi, belki Matla'u Husûs'un bütün metni üzerine değil, onun Mukaddimesi üzerine olabilir. Kayserili Dâvûd'tan etkilenen XV.,XVI. ve XVII. yüzyıl düşünürlerinin başında Molla Fenârî ve Kutbeddin İznikî'den sonra, Balî Efendi (ölm.1552), Abdullah Bosnavî (ölm.1644) ve İsmail Hakkı Bursevî (1653-1725) gibi kimseler gelir. Kayserili'nin Türk düşünürlere etkisi, daha sonraki yüzyıllarda da devam ederek günümüze kadar gelmiştir.

Meselâ, XX.yüzyılın ortalarında Kayserili'nin Fusûs şerhi hâlâ önemini sürdürüyordu. Dârü'l-Mu'allimîn mektebinde okurken, kendi isteğiyle İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946), hocası Ahmed Âsım Bey'den Fusûs üzerine ders almayı arzulayınca, hocasının hususi derslerinde Kayserili Dâvûd'un şerhini de kullandığını söylemektedir.[37]

2-İranlı Düşünürlere Tesiri:

Kayserili Dâvûd'un İranlı düşünürler üzerine tesiri daha da büyükolmuştur.Kayserili'ye ilgi duyan bu düşünürlerden ilki, şüpesiz Haydar Âmolî'dir. Taberistan'ın merkezi Âmol'de 1320 yılında doğan bu büyük şîî kelamcısı ve mutasavvıfı, Kayserili Dâvûd'u velilik konusunda tenkid etmişse de, özellikle varlık anlayışında ondan çok faydalanmıştır. Nassu'l-Nusûs, Nakdu'n-Nukûd fî Ma'rifeti'l-Vücûd ve Câmi'u'l-Esrâr adlı eserlerinde Kayserili Dâvûd'a çokça atıflarda bulunmuştur. Kayserili'nin, Nurbahşiyye tarikatına mensub Şemseddin Muhammed Gilanî Lâhicî (ölm.1506) üzerinde de tesiri vardır.

36-Dindar (B.): Şayh Badr al-Dîn Mahmûd et Ses Wâridât, Doktora tezi, Sorbonne Paris-IV, 1975,s.43. Halbuki Halil İnalcık, Şeyh Bedreddin'in Kayserili Dâvûd'un Fusûs Şerhi üzerine bir şerh yazıp yazmadığından hiç söz etmeden, sadece onun İbnu'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'ine bir şerh yazdığını biliyoruz, demektedir. İnalcık (H.): The Ottoman Empire, zk.s.189. Ohalde bu konunun aydınlatılması gerekmektedir.

37-İzmirli İsmail Hakkı: Amed Âsım Bey, makale, İslâm-Türk Ansiklopedisi, c.I,İstanbul,1941,ss.581-583

Kayserili Dâvûd'un fikirlerinden yararlanan başka bir İranlı da, meşhur filozof ve XVI. yüzyılda İşrâkiliğin en iyi temsilcisi olan Molla Sadra Şirâzî (1571-1640)'dir. "Eş-Şevâhidu'r Rububiyye" ve "El-Asfaru'l-Arba'a" adlı eserlerinde bu tesiri açıklıkla görmek mümkündür. Eş-Şevâhid'i yayınlayan Aştiyânî'ye göre, bu eserin birinci bölümü, adeta Kayserili Dâvûd'un Matla'u Husûs'unun Mukadimesinin bir şerhidir. Özellikle Molla Sadra varlık anlayışı konusunda Kayserili Dâvûd'tan çok yararlanmıştır. Molla Sadra'nın bu Şevâhid adlı eserine bir haşiye yazan talebesi Hacı Molla Hâdi Sebzivârî ve Molla Damâvardî de, Kayserili'den etkilenen İranlı düşünürler arasındadırlar.

3- Arap Düşünürlere Tesiri:

Kayserili Dâvûd'un Arap düşünürleri üzerine de etkisi vardır. Onun bu etkisi, şimdiki bilgilerimize göre, ilk defa, XV.yüzyılda yazıldığı sanılan ve yazarı kesin olarak belli olmayan "Mecmu'a ul-Bahreyn" adlı bir eserde görülmektedir. Şemseddin İbn Nasr el-Siczî'ye atf edilen bu eser, Kayserili Dâvûd'un Fusûs şerhinden etkilenerek yazılmıştır.

Mevlevî ve Nakşibendiyye tarikatına mensup meşhur Suriyeli mutavassıf Abdülğânî Nablusî (ölm.1731) ile Cezayir'in ölümsüz kahramanı mutasavvıf el-EmirAbdülkâdir (1806-1883)'de, Kayserili'den etkilenmiş olan diğer Arap düşünürler arasındadırlar. El-Mevâkıf adlı meşhur eserinde Abdülkâdir çeşitli vesilelerle Kayserili Dâvûd'a atıflarda bulunmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAYSERİLİ DÂVÛD'UN "TAHKÎKU MÂ'İ'L-HAYÂT VE KEŞFU ESRÂRİ'Z-ZULUMÂT" ADLI ESERİNİN TERCÜMESİ

A- ESER VE TERCÜMESİ HAKKINDA BİLGİ

Başlığı, "Hayat Suyu'nu İncelemek ve Karanlıkların Gizliliklerini Açığa Çıkarmak" şeklinde tercüme edebileceğimiz Kayserili Dâvûd'un henüz el yazması halinde bulunan bu küçük eserinin, şimdiki bilgilerimize göre dünyada iki nüshası vardır. Birincisi, Nuruosmaniye Kütüphanesi 2687/2 numarada kayıtlıdır. İkincisi, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Garrett Collection'u içinde 731 numarada kayıtlıdır[1].

Eserin tercümesini, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasından yaptığımız için, bu nüshayı tanıtalım. 2687 nolu mecmuanın 2. kitabını teşkil eden eser, mecmuanın 139[b] sayfasının başında başlar, 148[a] sayfasının sonunda biter. Normalde her sahifede 17 satır vardır. Ölçüsü: içten 18,5×11,5 mm.; dıştan 23×15 mm.

Okunaklı bir nesih hattıyla yazılmış olan bu nüsha, yazarın asıl nüshası değildir. Çünkü adını zikretmeyen nâsih (kopya eden),

---

1- Hitti (P.K.), Faris (N.A.) ve Abd al-Malik (B.): Descriptive Catolog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library, Princeton Universty Press, 1938, s.242

148[a] sayfasında, yazılması 732 H. senesinin sefer ayının ortasındaki cuma günü biten yazarın kendi nüshasından, 741 H. senesinde naklettiğini ve yazarın kendi hattını kopya ettiğini belirtir.

Kayserili Dâvûd, eserin 143[a] sayfasında kendi Fusûs Şerhi' nin Mukaddimâtı'na bir atıf yaptığına göre, bu eserin söz konusu şerhten sonra yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Kayserili Dâvûd bu eserini, 141[a] sayfada kendisinden maddî yardım gördüğünü belirttiği ve Kadı olan Mahmûd ibn Muhammed ibn Abdülaziz'e ithaf etmiştir. Eserin 141[b] ve 142[b] sayfalarının sağ kenarlarında birer düzeltme notları vardır. Ayrıca 147[b] sayfasının alt kenarının gayet solunda sonradan bir okuyucu tarafından yazılmış olduğu anlaşılan Osmanlı Türkçesiyle bir not vardır. "Bura eksik. Var ki görünüyor" şeklinde okuyabildiğimiz bu notu yazan okuyucu böylece bu sayfanın son cümlesinden sonra bir kopukluğun olduğunu belirtirken, o sayfada Kayserili Dâvûd'un Hızır'ın dünyada bugün maddî bedeniyle var olmadığını ancak uhrevî bedeniyle bir anda çeşitli yerlerde çeşitli şekillerde bulunabileceği şeklindeki görüşüne itiraz etmektedir. Ayrıca bazı sayfaların alt kenarlarında su izleri vardır; fakat bu durum harfleri veya kelimeleri okunmayacak derecede bozmamıştır.

Eser, yazarının bu eserini niçin kaleme aldığını belirttiği ve bu konuda bazı bilgiler verdiğini ifade eden bir Önsöz, dört Giriş ve bir de eserin esas konusunun işlendiği Maksat (Sonuç) kısmından oluşmaktadır. Eserin tüm hacmine oranla, Önsöz ve Girişler oldukça uzundur. Sonuç kısmı ise oldukça kısadır.

Eserin konusu, Muhammed ibnü'l-Sayrâfî el-Cîlî adlı bir sûfi huzurunda toplandığı belirtilen, Kayserili Dâvûd ve eserini kendisine ithaf ettiği Kadı Mahmûd'un da hâzır bulunduğu bir ilim meclisinde tartışılmış olan Hızır ve durumu meselesidir. Bu meselenin esasını Hızır'ın bir nebi (peygamber) veya velî olup olmadığı, bugün dış dünyada yaşayıp yaşamadığı soruları teşkil etmektedir. Kayserili Dâvûd eserin Önsöz'ünde birçok kimsenin Hızır'ın bir velî olduğunu ve dış dünyada maddî bedeni ile her

an yaşadığını söylediğini: Fakat az kimsenin buna karşılık onun bir nebî olduğunu ve artık dış dünyada yaşamadığını söylediklerini özetlemektedir. Kayserili Dâvûd, bu meselenin ancak bazı ön bilgilere sahip olduktan sonra daha iyi halledilebileceğine inanır ve bu maksatla da esas konu olan Hızır meselesini ele almadan önce girişlerde gerekli ön bilgileri verir. Bu girişlerden birincisi, nübüvvet ve velâyet hakkından; ikincisi Hayat Suyu'nun açıklanması hakkında; üçüncüsü, karanlıkların incelenmesi hakkında; dördüncüsü, karanlıklarda nasıl yürüneceği hakkındadır. Sonuç, kısmında Kayserili Dâvûd çoğunluğun fikrinin zıddına azınlığa uyarak Hızır'ın, Hz. Mûsâ'nın şeriatına tâbi olan İsrail oğullarının nebileri gibi şeriat getirmemiş bir nebî olduğunu, azınlığın zıddına çoğunluğa uyarak onun yaşadığını, fakat herkesten ayrı olarak da, onun maddî bedeniyle değil melekûtî veya uhrevî diye adlandırdıı maddî olmayan bir bedenle yaşadığını söyleyerek bu meseleye bir çözüm getirir ve eserini böylece bitirir.

Kayserili Dâvûd'un kendisi bu eserini "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât" olarak adlandırılmasına rağmen, eserin esas konusu Hızır olduğundan bu eseri kopya eden sonraki kişiler, "Risâle fî Beyâni Ahvâli'l-Hızır" veya sadece "Hızır Risâlesi" şeklinde isimler vermişlerdir. Bu farklı isimlerden dolayı, bazı kaynaklarda "Tahkîku Mâ'i'l-Hayât" ile "Risâle fî Beyân-i Ahvâli'l-Hızır" ayrı iki eser olarak telâkki edilmektedir[2].

Eseri, farklı nüshalarını bir araya getirdikten sonra tercüme etmek şüphesiz daha iyi olurdu, fakat buna zaman bulamadık. Tercüme için Nuruosmaniye nüshasını esas aldık. Kelime kelime tercüme yerine, yazarın ifade üslûbuna sadık kalmak şartıyla ve yazarın ifade etmek istediği mânâyı bozmaksızın serbest tercüme yaptık. Elden geldiğince deyimlere ve özel tabirlere

---

2- Brockelmann (C.): GAL., Sup. II, s.323; Bursalı (M.T.): Osmânlî Mu'ellifleri, İstanbul, 1333, c.I, s.67; İsmail Paşa el-Bağdâdî: Hediyetü'l-Ârifîn, İstanbul, 1951, c.I, s.361

Türkçe karşılık vermeye çalıştık; ancak bazılarının bugünkü Türkçemizde de kullanıldığı için aynen muhafaza ettik. Buna rağmen eserde işlenen tasavvufî konulara âşinalığı olmayanların eserin konularını kavramakta güçlük çekecekleri şüphesizdir. Bir ölçüde onlara yardımcı olabilmek ümidiyle tercümeye bir de "Açıklama" kısmı ilâve ettik. Her bölümün tercümesinde o bölümün paragraflarını Romen rakamları ile numaraladık. Açıklama yapılmasını gerekli gördüğümüz bölümlerin paragraflarını, "Açıklama" kısmında aynı bölümler adı altında ve aynı numaraları taşıyan paragraflarda kısaca ilâve bilgiler vererek açıklamaya çalıştık. Ayrıca tercümenin paragraflarında geçen bazı deyimleri "Açıklama" kısmındaki ilgili paragraflarda izah ettik.

B- TERCÜME

HAYAT SUYU'NU İNCELEMEK VE KARANLIKLARIN GİZLİLİKLERİNİ AÇIĞA ÇIKARMAK

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla
Güçlü ve Kuvvetli Ancak Allah'dır.

(ÖNSÖZ)

Zengin, Tek, Zâtı ile her şeyden Müstağnî olan (Hiç bir şeye muhtaç olmayan); Bir, Ferd, bütün isimler ve sıfatlarla Nitelenmiş olan, bütün mertebeler ve varlık tabakalarındaki görünüşlerde Tecelli eden, karanlıkların özündeki Hayat Suyu ile ârifelerin kalblerini Yaşatan, sevenlerin ve sevilenlerin ruhlarını irâdî ölümle hayat kaynağına Yönelten, mucizeler ve sağlam delillerle görevli Peygamberlerini Gönderen, çeşitli şevk ve tecellilerle evliyalarına Yol gösteren Allah'a hamdolsun!

En güzel selâmlar ve en güzel övgülerle Allah, Efendimiz Muhammed'i ve âilesine selâmlasın! En yüksek derecelere varmış, en kuvvetli deliller ve belgelerle temizlenmiş, çokluk özünde birlik yoluna ulaşmış, en yüksek makamlar ve en yüce cennetler kazanmış ashabından da Allah râzı olsun!

Zayıf kul, Rabbinin lâtif rahmetini isteyen Dâvûd ibn Mahmûd ibn Muhammed el-Kayserî, Allah kendisini ve ebeveynini büyük affı ile affetsin, bundan sonra şöyle der:

Âlimlerin, Allah onlara rahmet etsin ve onlardan razı olsun,

Hızır (A.S.)'ın nebî veya velî olup olmadığı, bugün dış dünyada yaşayıp yaşamadığı hakkında görüş ayrılığına düştüğünü gördüm. Onların çoğunluğu, karanlıklardaki Hayat Suyu'ndan içmiş olmasından dolayı Hızır'ın dış dünyada maddî bedeniyle her an var olan bir velî olduğunu savundu. Azı onun bir velî olduğunu ve bugün dış dünyada müşahhas olarak var olmadığını savundu; halbuki onların taklitçileri ise haberler ve rivâyetlerde geçen bu karanlıkların bu hissedilir karanlıklar cinsinden ve o su'yun da maddî yapısı itabiriyle içilen bu su cinsinden olduğunu sanıyorlar. Nitekim bu hususiyet onda da vardır. Bütün bu kimselerin her birinin görüşünün doğru bir yönü vardır.

Bu tartışma, büyük mevlâ, çok bilgin efendi, fetva ve takva alameti, olgun yolgösterici, sonraki alimlerin en üstünü, âriflerin ve kâşiflerin en safı, gök yüzünün hakiki güneşi, tarikat mensubu kimselerin kalblerini aydınlatan, ilâhî nurla varlıkları kavrayan, eşyayı olduğu gibi gören, millet,Hakk ve dinin güneşi Muhammed İbnü'l-Sayrâfî el-Cîlî —ki isteyenlere Allah onun fetvalarını bereketli kılsın, dünya ve ahirette onu isteyene kavuştursun — nin huzurunda geçti. Ona bu kitapta işaret edilen sırlardan bende olanların bazılarını söylemiştim. Fakat o Meclis'te o sözlerin incelenmesini tamamlama imkânı bulamadım. Halbuki isteyenlere faydalı olabilmek ve yol gösterilmeyi bekleyenler neticenin hasıl olması için bu konuda karar vermeye başlamak, bitirmeyi ve incelenmesinde derinleşmek sözün tamamlanmasını gerektiriyordu. Bu konuda kalblere şifa verecek olan şeyi yazmam ve onunla konuyla ilgili bütün güzlü ve rumuzlu şeyleri açıklamam hatırıma düştü. Bu meseleyi tekrar ona arzetmem bir çeşit edebsizlik olurdu. Bundan dolayı meselenin açıklanmasına, kâinatın Yaratıcısı doğru ve isabetli görüşü ilham eden Allah'dan yardım dileyerek başladım.

Maksada başlamadan önce, meselenin incelenmesini açıklayıcı ve çözümün tasdikine götüren girişler koydum. Birincisi, Peygamberlik ve Velâyet hakkındadır. İkincisi, Hayat Suyu'nun açıklanması hakkındadır. Üçüncüsü, Karanlıkların incelenmesi

hakkındadır. Dödüncüsü, Karanlıklarda yürüme şekli hakkındadır.

O halde, bu mânâları bilen herkes, kutsal metinlerde (el-Mesânî) zikredilen Hızır'ın makamını yakînen bilir, gizlilikleri kendisine açılır ve nurları ortaya çıkar. Böylece, hakikî hayattan bir hazza sahip olur ve sonsuz zamanlarda bâkî kalır.

Bu kitap, ismi muhtevasına tekâbül etmesi ve ilmî mânâsına uygun olması için "Tahkiku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât" olarak adlandırıldı. Kitabın yazılması bitince ve gözden geçirilmesi son bulunca, onu, Sadru'l-A'zâm, büyük efendi, âlemin kadılarının en kadısı, şer'î davranışa sahip, bütün güzel ahlâkları kendinde toplayan Allah'ın hidâyet ve tevfikine muvaffak olmuş, O'nun adalet ve inayetini temsil eden, bilgisiyle ve benliğiyle kadılık makamını şereflendiren, düşünce ve bilgisiyle ilim meclislerini süsleyen, millet, Hakk ve dinin övüncü lâkabına lâyık Mahmud'a sundum, ki o, affedilmiş merhum Kadı, Hakkı ve dinin dayanağı Muhammed'in oğludur, ki o da büyük efendi, iki âlemde kadıların en kadısı, millet ve dinin ışığı Abdülaziz'in oğludur. Allah geçmişlerinin kabirlerini aydınlatsın, geleceklerini kat kat zengin etsin! Benim üzerimdeki bazı hakları sebebiyle, güzel yâd ile onları anarım ve geçmiştike maddî yardımları için en güzel şükürle onlara şükrederim. Mahmûd ibn Muhammed ibn Abdilaziz söz konusu müşanakaşa ve inceleme meclisinde hazırdı ve benden iki görüşten hangisinin kabul ve tasdike daha lâyık olduğunu bekliyordu. Güçlü ve kuvvetli ancak Allah'dır. Yardım istenen ve kendisine sığınılan O'dur.

BİRİNCİ GİRİŞ: (PEYGAMBERLİK VE VELÎLİK)

I— Bil ki, nübüvvet (peygamberlik), haber demek olan "nebe-e"den veya sakınma demek olan "nübüvve"den türemiştir. Bu iki mânâda nebî (peygamber) de vardır; çünkü o, ilâhî haberler

ve onların hususiyetlerinden haber verir ve şeytânî fısıltılar ve onların hilelerinden sakınır.

II— Deyim olarak nübüvvet, ilâhî emirle, dış dünya ile ilgili gizli mânâların ve şer'î hükümlerin peygambere vahyedilmesi olayıdır. O halde nebî (peygamber) Allah'ın emriyle, insanları ezelde kendileri için takdir edilmiş yetkinliğe çağırmak için ilâhî Zât'tan, zâtî sıfatlardan, gizli mânâlardan ve şer'î hükümlerden haber veren demektir. Nebî, büyük resuller (peygamberler) gibi şeriat getiren olur; Mûsâ (A.S.)'ın şeriatına tâbi İsrail Oğullarının Peygamberleri gibi olmaz. O zaman nübüvvet, teyidi ve tevfikiyle desteklenmiş kul hakkında Allah'ın verdiği bir görevdir. İlmi ezeldeki Sâbit Özde bunun bir karşılığı vardır.

III— Velîlik, yakınlık demek olan "velî"den türemiştir. Deyim olarak velîlik, Allah'a yakınlık ve ilâhî ahlâkla ahlâklanma demektir. Genel ve özel olarak iki kısma ayrılır. Genel velîlik, Allah'ın: "Allah, inananların dostudur[(3)]" âyetinde belirttiği gibi salih amel işleyen herkese şâmildir. Özel velîlik, Allah'da yok olan ve O'nunla yeniden var olan kimseye ait bir özelliktir. O halde velî, beşerî sıfatlardan yok olmuş ve ilâhî sıfatlarla sıfatlanma ile yeniden varolmuş kimsedir.

IV— Nübüvvet (peygamberlik) Allah'ın Zâhir ismindendir. Velîlik ise Bâtın ismindendir. O halde velîlik, nübüvettin bâtını; nübüvvet de onun zâhiridir. Bunun için her nebî, velîdır; fakat her velî, nebi değildir. Nebi, bâtına taalluk eden velîliği yönünden istidadının istediğini Allah'dan alıcı olduğu, gibi zahire taalluk eden nübüvveti yönünden de ümmetine tebliğ edicidir. Nebî, nübüvetti olmayan velîden daha şereflidir. Eğer nebînin velîlik ciheti nübüvvet cihetinden daha şerefli ise, o zaman velîliğin ciheti Hakk'a, nübüvetinin ciheti halka yönelik demektir. Nebî ve ve-

---

3- *Kur'ân: Bakara, 257*

lînin herbiri vasıtalı veya vasıtasız olarak ilâhî Hazret'ten gizli mânâları alan ve onlardan kendisine inananlara haber verendir. Ancak velînin zıddına nebî aldığı haberleri tebliğ etmekle görevli, emredilen ve yasaklanan herşeyle hükmedicidir. Bunun Allah: "Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et[4]", "Sana ancak tebliğ etmek düşer[5]", "Sen, sadece bir uyarıcısın[6]" şeklinde belirtmiştir. İşte bununla nebî velîden ayrılır. Velî, ister nebînin aldığını Allah'dan alabilen büyük velîlerden olsun, ister olmasın, zâhir yönünden nebîye tâbi olması gerekir. Evliyalardan Kutb, İki İmâm, Dörtler, yedi iklimi idareyle görevli Yedi Budelâ (Abdâl) ve onların devamı Üçyüzaltmışlar gibi zamana bağlı olmayanlar vardır ki, eksiksiz ve fazlasız Kıyâmet Günü'ne kadar (silsilevî olarak) devam ederler. Şeyh[7], ki Allah ondan râzı olsun, geniş bir şekilde bunu "Futuhât"ta açıkladı, sırlarıyla birlikte mertebelerini zikretti. Sözün özünü anlattık, uzatmaktan korkarak teferruata girmedik. Şüphesiz Allah en iyi bilen Hükümdardır.

İKİNCİ GİRİŞ: HAYAT SUYU'NUN AÇIKLANMASI

I— Bilki, su, çok akıcı, hissedilir cevher için kullanılan bir kelimedir. İbn Abbas'ın Allah'ın "Gökten bir su indirdik[8]" âyetindeki suyu, ilim olarak tefsir ettiği gibi, su ile ilim kasdedilir. Aynı şekilde onunla Küllî Heyûlâ kasdedilir, ki bu, harflerin çıkış yerlerindeki titreşimi esnasında insâni harfler ve kelimelerin suretleri insan nefsinde meydana geldiği gibi, ilâhî kelimeler ve

---

4- Kur'ân: Mâide, 67

5- Kur'ân: Ra'd, 40; Âl-i İmrân, 20

6- Kur'ân: Fâtır, 23

7- Şeyh'den kasıd, Muhyiddin İbnu'l-Arabî'dir ve el-Futûhâtü'l- Mekkiye adlı eserin yazarıdır.

8- Kur'ân: Kaf, 9

harflerin suretleri kendi üzerinde meydana gelmesinden dolayı mutasavvıfların dilinde "Rahmânî Nefes" olarak da adlandırılır.

II- Allah Teâlâ: "Arşı su üstündedir[9]" diyor. Arş, mülktür. Şüphesiz mülk âleminin suretleri melekût âleminin üzerindedir. Aynı şekilde onların hepsi bütün suretleri taşıyan Heyûlânî Cevher üzerinde hâsıl olmuştur. Eğer Arş, yedi gök üstündeki Kürsî Feleğinin üstünde olan Atlas Feleği ve Su üstünde olan Ateş ve Hava küresidir dersek, bu daha önce söylediğimize çelişki teşkil etmez. Çünkü bu suyun sureti aynı şekilde bu Heyûlânî Cevher üzerindedir ve akılcılığı bütün eşyadadır. Nefesin, nefes verenden mânevî ve maddî bilgiler kazandığı gibi eşyadaki hayat, hakikî hayatın aslı olan Rahmânî Hazret'ten bu cevheri kazanmakla hakikî bir hayata doğru yol alır. Bunun için Allah'ın Resûlü — selât ve selâm üzerine olsun — ashabiyle el sıkışırdı, tâbiûn, ilk Müslümanlar ve sâlihler — ki Allah onların hepsinden razı olsun — duadan sonra hasta arkadaşları üzerine üfürürlerdi. Allah Teâlâ'nın "Kabarık Deniz[10]" yani taşkın, sözündeki denizin su için kullanılması O'nun "Arş'ı su üstündedir" sözündeki sudan kasdın Heyûlânî Cevher olduğunu söylememizi doğrulamaktadır. O halde Heyûlâ, hiçbir şeyin suretinden boş olmayacak biçimde bütün eşyanın suretiyle dolu olan şeydir.

III— O halde hakikî Hayat Suyu, nurânî ve karanlık olan perdeleri açmış ve beşerî kirliliklerden temizlenmiş kutsî kişilere, çok bilen ve haberder olan Hazret'ten akan Ledünnî İlim demektir. Bu akıcı cevherin, hayatsız herhangi bir cevher olduğu sanılmasın. Dış dünyada bir varlığa sahip olan her şeyin bir çeşit hayatı vardır. Bu sözün anlamını "Mukaddimâtu Şerhi'l-Fusus" da açıkladık. Şüphesiz hayat, canlı varlığın vücudunda görünür; bu vücudun yokluğuyla, gizli kalır. Gizliliği mutlak olarak yokluğunu gerektirmez. Bunun için Allah Teâlâ: "Gökte olanlar da

---

9- Kur'ân: Hûd, 7

10- Kur'ân: Tûr, 6

yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler[11]", "O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız[12]" Anlamayanlar, Hakk ve sırlarından, varlık ve bazıları diğerlerinden farklı alâmetler ile tezâhür etmiş nurlarından gözleri perdelenmiş kimselerdir. Kalbleri aydınlanmış ve hakikî hayata kavuşmuş, mükâşefe ehline gelince, bütün varlıkları yaşayan ve tesbih edici görürler. İbn Mes'ud — Allah kendisinden razı olsun — "Yemek yiyorduk ve tesbihini işitiyorduk" dedi. Tesbih edici olmak, ancak yaşayan olmakla olur. Şeyhimiz[13], — Allah kendisinden razı olsun — "İçini yaşatan, ölü olan her varlığı diri görür" dedi.

IV— Bu mânânın hakikatını, ancak hayatın hissî cismânî ister cisim basit ister mürekkep olsun, nefsânî, kalbî, ruhânî ve aklî mertebeleri olduğunu bilen bilebilir. Bu mertebelerin en yükseği Teklik'teki Zâtın varlığı olan Zâtî Hayat'tır; sonra isimler mertebesi olan Bir'likteki hayattır. Şüphesiz aklî cevherin hayatı, hissî hayat cinsinden değildir. En aşağı hayat mertebesi hissî hayattır. Hayatı, mertebelerinin en yükseğine kullanma en aşağısına kullanmaktan daha doğrudur. Daha sonra ona en yakın olanlar gelir. En yakını, temiz ruhun ve aydınlanmış kalbin hayatıdır. Bu ancak yakînî ilim ve hakikî şuhûd ile olur. Bunun için kâfirler, hissî hayatla diri olmalarına rağmen, Allah'ın şu âyetlerinde belirtildiği gibi: "Sen ölülere şüphesiz işittiremezsin[14]", "Sen, kabirlerde olanlara işittiremezsin[15]", "Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıl erdiremezler[16]", ölü olarak kabul edilmişlerdir. Hissî kuvvetleri olmasına rağmen, kâfirlerin işit-

11- Kur'ân: Haşr, 1

12- Kur'ân: İsra, 44

13- Şeyhimizden kasıd, Muhyiddin ibnu'l-Arabî'dir.

14- Kur'ân: Neml, 80

15- Kur'ân: Fâtır, 22

16- Kur'ân: Bakara, 17

meleri, görmeleri ve düşünmeleri körelmişdir. Bunların yokluğu sebebiyle varlıkları mükemmel olmasına rağmen, hakkı inkârları ve şirkleri vardır.

V— Bâkî hakikî hayat diye nitelenen hayata gelince; bu, ârifelere hâsıl olan ilmî hayat, ceberûtî ve melekûtî hayata cinsinden olan en mükemmel hayattır; geçici dünya hayatı değildir. Bunun için İlyas (A.S.) hakkında meleklere ve onların derecelerini kazanıncaya kadar, onaltı sene uyumadan ve yemeden kaldı, dendi. Bu dünyevî görünümdeki maddî bedende, bu dünyevî görünümdeki hakikî tabiatının yokluğuyla şahsın ebediyen ölmeyecek şekilde kalması mümkün olmamakla birlikte, uhrevî görünümdeki varlığıyla şahıs ebedî ve daimî olabilir. İsâ (A.S.) gökte diridir, çünkü uhrevi bedenledir. Bunun için Allah, "Beni aralarından aldığında onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şâhitsin[17]." Söylediklerimiz, anlamak isteyenlere yeterli bir inceleme ve işaret değildir. Bâkî Yaşayan şüphesiz Allah'tır. Ve O'nun dışındaki herşey ölümlü fânidir.

ÜÇÜNCÜ GİRİŞ: KARANLIKLARIN İNCELENMESİ

I— Bilki, nur ve karanlık iki zıt şeydir. Nur, kendisi görünen ve başkasını gösterendir. Karanlık, onun karşıtıdır; kendisi gizli olan, başkasını ve hakikî nuru gizleyendir. Hakikî nûr ve bütün nurların kaynağı, ilmî ve hâricî varlıkların kendileriyle göründükleri oluşsal varlığın ve ilmî nurun kendisinden geldiği ilâhî Zât'tır. Allah Teâlâ, âyette: "Allah, göklerin ve yerin nurudur[18]" demiştir. Allah'ın imkân ile vasıflanması ve Rahman nuruyla vâcib olması nisbetinde, Allah'ın Başka ve Diğer isimlerine yüklenen her şeyde Allah'ın Zâtı için, kendisiyle Mutlak nurdan ayrıldığı göreli bir karanlık — ki bu, Peygamberin "Allah, varlığı

17- Kur'ân Mâide, 117

18- Kur'ân: Nûr, 35

karanlıkta yarattı, sonra üzerine nurunu serpti o nuru elde edebilen kurtuldu, elde edemeyen dalâlette kaldı[19]." şeklindeki sözüyle işaret ettiği -imkânî karanlıktır ve kendisiyle perdelendiği zâtî ve vücudî bir nur vardır. Bunun için Allah Teâlâ: "O'nun nuru içinde kandil bulunan bir fenere benzer[20]" âyetinde her bir yaratıkta bulunan nur mertebelerine işaret vardır. O halde kandil için bir nurluluk ve cam için bir nurluluk vardır. Bundan dolayı, her ikisi de, nurânî parlak yıldızlara benzetilmiştir. Sonra Allah: "Neredeyse, ateş değmese bile, yağın kendisi aydınlatacak[21]" dedi; bu, yağdaki nurluluğun varlığı demektir. Sonra Allah "Nur üzerine nurdur[22]" sözü ile bunu açıkladı. Bununla Allah'ın aslına açık delil bulan Kendisi'ne kavuşur; "Allah dilediğini nuruna kavuşturur[23]."

II— Ceberût varlıklardan heybetli melekler ve nurlu akılların ilk saflarındaki varlıklar gibi, kendisinde imkânî yönü azalan her şeyin karanlığı ağırlaşır ve nurluluğu artar. Sonra melekût varlıklardan nâtık mücerred nefisler, maddî nefisler ve onlara bağlı olan varlıkların sınıflarından onlara derece derece daha yakın olanlar gelir. Cisimlerde olduğu gibi, kendisinde imkânî yönü artan herşeyin, nurluluğu azalır ve karanlığı artar, Bunun için Allah Resulü: "Şüphesiz Allah için, nurdan ve karanlıktan yetmişbin perde vardır. Eğer onları kaldırsaydı yaratıklardan yardımı kendisine ulaşmayanın yüzünün izleri yanardı[24]." demiştir.

III— Allah, perdeleri nurlu ve karanlık olmak üzere ikiye ayırdı. Yüksek ruhânî varlıkların karanlıkları azaldıkça ve Yaratanı-

---

19- A.Z. Gümüşhanevi: Râmuzu'l-Ahâdis, 1312, s.87

20- Kur'ân: Nûr, 35

21- Kur'ân: Nûr, 35

22- Kur'ân: Nûr, 35

23- Kur'ân: Nûr, 35

24- Muslim: İmân, 293. hadis; İbn Mace: Sünen, Giriş, s.13

na yakınlıkları sebebiyle idrak edilememeleri yönünden o perdelere nurânî perdeler denir. Cisimlerle, karanlık kesîfleşir. Nurun mertebeleri gibi, karanlıkların da mertebeleri vardır. Yer yüzünün güneşe dönük kısmının nasıl ışıkla aydınlandığını görmüyor musun? Sonra bunu, aydınlığın zayıfladığı ve hissedirliğinin azaldığı yansımayla aydınlanmış kısım takip eder ve nihayet güneşin cismindeki ışığa karşıt olan kuvvetli karanlık kısmı gelir.

IV— Nurlar, aklî, ruhânî, manevî ve cismânî olduğu gibi, karanlıklar da aynı şekilde aklî, ruhânî, mânevî ve cismânî olur. Birincisi ilâhî nurla aydınlanmış aklın nuruna karşıt olan vehimle karışmış aklın karanlığı gibi olur. İkincisi, beşerî pislik ve bağlardan arınmış kutsî ruhların nuruna karşıtı olan, müşriklerin ve küffarın nurları gibi aydınlanması mümkün olmayan kirli ve kararmış cesetlerdeki hapsedilmiş ruhların karanlığı gibi olur. Üçüncüsü, tevhîd, imân ve güzel amellerin nurlarına karşıt olan, şirk, küfr ve günah karanlığı gibi olur. Dördüncüsü, güneş, ay ve diğer yıldızlar gibi aydınlatıcı cisimlerin nuruna karşıt olan eşyayı taşıyan arzın karanlığı gibi olur.

V— O halde, karanlıkların en yüksek mertebesi, kirli akılların, müşrik ve kâfir ruhların karanlığıdır. Sonra mânevî karanlıklar gelir; sonra da cismânî karanlıklar gelir. Bunun için Allah'ın Resûlü dünya ateşi hakkında: "O yetmiş defa yıkandı sonra dünyaya indirildi[25]" dedi. Bunda, uhrevî nûrânî ateşin, kıyaslanmayacak kadar bu ateşten yakma kuvvetinde ve tesirde daha şiddetli olduğuna işaret vardır. Aynı şekilde, ruhânî karanlıklar da, bu hissî ve cismânî karanlıktan, perde olmada daha kuvvetli, gizlemede daha büyük ve şiddetlidir.

VI— Yerin gölgesi, tepesi ay feleğinden daha yüksek olan ve tabanı arzda bulunan huni şeklindeki bir karanlıktır. Yaklaşık olarak arzın yarısı, güneş ışığının yokluğu sebebiyle karanlık olur;

25- Bu hadîsin kaynağını bulamadık.

diğer yarısı veya yarıdan fazlası güneşe dönüklüğüyle aydınlıktır. Lakin arzı kuşatan güneş feleğine hareket verici Atlas feleğinin günlük hareketi sebebiyle her iki kısımdaki nur ve karanlık devamlı olmaz. Yarıdan fazlası dedik; çünkü astronomi ilminde güneş küresi yer küresinin 164 misli olduğu açıklanmıştır. Eğer bu bilgi doğruysa, yarıdan fazlası güneşe dönük olur ve aydınlanır. O halde yeryüzünde güneş ışığının kendisine ulaşmadığı hiçbir şey yoktur. Evet, gündüzü uzun olan Kuzey Kutbu gibi bazı bölgelerde, güneş diski yuyvarlaklaşır, gündüzü ve gecesi altı ay olur, çünkü hadîd noktasındaki güneş azamî meyline kadar üç ay geçer ve iniş halinden batışına kadar da üç ay geçer. İniş halindeki güneşin, en uzak noktaya ulaşıncaya kadar başka bir üç ay daha geçmez ve sonra ufka ulaşır. Bu bölgede gündüzleri sıcaklığın çokluğu ve gecelerin soğukluğunun çokluğu sebebiyle canlı az bulunur. Arzın Güney Kutbu'ndaki bölgeler su içinde olup, orada karanlık görülmez. Kuzey Kutbu'ndaki yerde karanlık devamlı değildir. Kuzey Kutbu denizinin bazı batı bölgelerinde çoğu zaman su buharlarının çokluğuyla sis bulunur. Orada güneş ışığı azalır; fakat katı bir karanlık olmaz. Bu konuda ilmi olmayan bu mânâyı anlamaz. Doğruyu en iyi bilen Allah'dır.

DÖRDÜNCÜ GİRİŞ: KARANLIKLARDA YÜRÜME ŞEKLİ

I— İçlerinde yürünen karanlıkların hissî karanlıklar cinsindan olmadığı açıklandığında, onlardan kasdın, ruhânî ve mânevî karanlıklar olduğu ortaya çıktı. Bu karanlıklar hakikatları ve bâtınları kendisinden içenin asla susamayacağı ve iki âlemde diri ve mes'ut kalacağı Hayat Suyu'nun kaynağı olan Rahmânî Nefes'te son bulan varlıkların varlıksal karanlıklarıdır. Bu su, herkesde vardır; fakat perdelenmişler bunu anlamazlar. Derin Şeyh Evhâdüddin, Allah sırrını kutlu kılsın, bazı Farsça şiirlerinde şöyle der:

"Ey gönül! Mânâlar sırrının sözü sendedir,

Aradığın o şey, sendedir,

Kendi bedeninin karanlıklarını idrâk et,

Hayat Suyu sende olduğu halde, ölüyorsun."

Hayat Suyu'na zevkli ve vicdânî bir şekilde ulaşmak, ancak gayreti gerektiren fena, başkasılıkla (el-gayriyye) sıfatlanmayı gerektiren belirlenme ve Allah'ın var edici sıfatıyla vasıflanma yoluyla olur. Bu da, ilm-i sülûkta açıklanan bütün makamlar ve menzilleri katetmeyle olur.

II— O hade, gözden hiçbir şeyin gizli kalmayacak şekilde bu makamlara ulaşma yöntemini kısaca açıklayalım. Deriz ki: Tasavvuf yolunda Yürüyen (sâlik) ya başlayan, ya ortada olan, ya da sona ulaşmış kâmil birisi olur. Başlayan, nefis menzilinde yürür. Ortada olan kalb menzilinde yürür, sona ulaşan kâmil, ruh menzilinde yürür. Yürüyenin, bu makamları katetmede ve Allah'ın zâtından perdeleri kaldırmada bu üç mertebeyi derinleştirmeden başka hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Bu üç mertebe, tüm yürümenin (sülûkun) yöntemidir.

III— Başlayanın yürümesi, önce alıştırma ve uyanıklıkla, sonra günahlardan tövbe, ibadetleri işlemekle Allah'a dönme, sonra vera, zühd, takva ve benzeri şeylerle olur.Eğer kalbinde, irade, tevekkül, rızâ, teslîm, işi Allah'a bırakma, korku, huşû ve huzu hâsıl olursa o zaman nefsin makamının fenâsı kemâle erer. Bu da fiillerde fenâdır. İlâhî sıfatların ışığıyla aydınlanır ve onunla kalbi nurlanır. Kendisine, muayene, mükâşefe, müşâhede, marifet, yakîn ve bu makamlardan benzer şeyler hâsıl olur. Ve bununla fiillerde fenâ tamamlanır. Böylece nefis toprağında bulunan nefsânî sıfatların kökleri kurur. Sonra eğer, hakikî sevilenin sıfatlarının nurundan yaratıcısını isteyen kutsî nefis bir şey isterse, Zâtî cemâlin nurları zuhur ederse, onda şevk, iştiyâk, vecd, sukr (sarhoşluk), zevk, aşk,muhabbet ve mevce hâsıl olur. Sevilenin sıfatlarında sevenin sıfatlarının fenâlığıyla sıfatlarda fenâ demek olan kalbî fenâ hasıl olur. Sonra eğer Zât, Birlik, başkalık ve iki-

likten uzak Kahhâr'la tecelli eder, seven tamamen yok olursa zâtî Teklikle Hakk'ın görünmesi vasıtasıyla seven sevilenin özünde yok olursa, o zaman zatta fenâ demek olan ruhânî fenâ hâsıl olur. Sonra eğer fenânın görünmesi tamamen yok olursa ve asalet ile başkasılık tesiri kesilirse ilâhî zât "Bugün hükümranlık kimindir? Güçlü ve Tek Allah'ındır" nidasiyle tecelli eder ve böylece de yürüyene büyük kıyâmet hâsıl olur. Sonra eğer Hakkanî Bâkî Vücud ile ikinci defa var olursa, Haşrı ve Neşri meydana gelir. Sonra iki dünyaya diri ve bâkî olarak bir daha gönderilir. Üzerine ölüm uğramaz, istediği şey kendisine verilir. Böylece kendisi, cismânî, misâlî, rûhânî âlemlerin hepsinde görünmeye başlar ve tek bir anda çeşitli mekânlar ve sayısız memleketlerde görünebilir. Eğer bu makamlar bilinirse, şüphe ve şekten olan mâniler ortadan kalkar.

(MAKSAD: HIZIR'IN DURUMU)

I— Deriz ki: Hızır (A.S.), Allah'ın Zât, İsimler ve Sıfatlar semasına nisbetle, yeryüzü durumunda olan varlıkların karanlıkları âleminde yürümüş kutsî ruh sahibidir. Allah Teâlâ'nın: "Katımızdan ona bir ilim öğrettik[26]" dediği gibi, ilm-i ledünnî denen hakiki hayat suyunu kazanmıştır. Hızır'ın, ilâhî izinle, ilâhî Zât'tan, gizli manâlardan haber vermesine Allah'ın şu sözü delildir: "Ben bunları kendiliğimden yapmadım[27]."; yani çocuğu öldürmek, gemiyi delmek, duvarı yıkmak ve Hızır'ın yaptığı diğer bütün işler.

II— Hızır ilâhî izinle şüphesiz nebîdir; fakat kendisinin şer'î nübüvveti yoktur. Şer'î nübüvvetin yokluğundan, nübüvvetinin yokluğu lâzım gelmez. Özelin olumsuzluğundan genelin olum-

---

26- Kur'ân: Kehf, 65

27- Kur'ân: Kehf, 82

suzluğu çıkmaz. Şeriatı olan nebinin zâhir hükümlerine tabi olması yönünden Hızır, Mûsâ (A.S.)'ın nübüvveti boyunduruğu altında olan İsrail Oğullarının nebilerinin geride kalanları gibidir. Bâtın yönünden şeriat koyan nebînin Allah'tan aldığını alıcı olsa bile, zâhir yönünden şeriat getirenin emrettiğine tâbidir.

III— Hızır'ın daimî olarak varolmasına gelince; bu, onun hakikî vücudun özüne ulaşmış ve cisimliğinin nurânî melekût veya beşerî pislikten temizlenmiş cisme olmasındandır. Sahih hadislerinde ve Kur'ân'da belirtildiği şekildeki çok letâfetli olarak ahiret âleminin gerektirdiği şeylere sahip olan uhrevî ölüm ve fenâyı aslâ kabul etmedi. Bir anda sayısız şekillerde ve çeşitli suretlerde, hissî, misâlî, melekût, ruhânî, ceberût âlemlerinin hepsinde görünebileceği kudretle sıfatlandı. Boğulanların imdadına yetişmesi, helâk olanların kurtarılması, eksik olanları tamamlaması, sapıkların irşâdı, mânevî yolda ve hissî gidişlerde yoldan çıkmışların hidâyeti gibi, Allah'ın zuhurunu istediği şeyleri yapmaktan kaçınmaz. Hızır, büyük ve küçük pisliğe ihtiyaç duyan maddî, dünyevî bir bedenle artık mevcut değildir. Küçük insânî varlığı hakkında zevkî ilmi ve irfanı var olduğu gibi, iki âlemin mutabıkı ve uygunluğu sebebiyle, büyük âlemde olan şeylere ait bilgisi de aynı şekilde zevkî ve vicdânîdir.

IV— İskender, Allah kendisine acısın, hakkında, "istedi fakat elde edemedi" dendi. O, yürüyen, fakat kabiliyeti hakikî vusûla yetmeyen ve uluşamayan kimse gibidir. O halde her isteyen bulamaz, her bulan yaratıcısını bilemez, yaratacısını her bilen değerini takdir edemez. Bunun için, "Değerini bilip haddini aşmayan kula Allah acısın[28]" denmiştir.

V— Allah bizi Hayat Suyu'ndan içenlerden, karanlıklardan nûra çıkanlardan, kemâl makamını kazananlardan, nefislerini öl-

28- Bu hadîsin kaynağını bulamadık.

dürenlerden ve Büyük Muteâl ile bâkî kalanlardan eylesin.

İşte, açıklanmasını istediğimiz şeyin sonu.

Âlemlerin Rabbı olan Allah'a hamd olsun. Selâm, yaratıkların en hayırlısı ve O'nun hakîkatının görüntüsü olan Muhammed'e, âilesine, iyi ve temiz olan arkadaşlarına olsun.

AÇIKLAMALAR

I.GİRİŞ: PEYGAMBERLİK VE VELİLİK

II— Türkçemizde nebî ve resûl kelimeleri için ayrı ayrı karşılık olmadığından ötürü, her ikisinin de Farsça asıllı peygamber kelimesiyle karşılamak zorundayız. İslâm alimlerinin çok azı nebî ile resûl arasında hiç bir fark olmadığı görüşündedirler; bu durumda her iki kelimeyi peygamber olarak tercüme etmede bir mahzur yoktur. Fakat çoğunluk, ki metinden anlaşıldığı gibi Kayserili Dâvûd da bu çoğunluğa dahil, nebî ve resûl arasında fark görmektedirler. Şöyle ki onlara göre her resûl, nebîdir; fakat her nebî resûl değildir. Çünkü resûl daha dar bir anlamda sadece yeni bir dini ve şeriatı olan peygambere denir. Halbuki nebî, ister yeni bir din ve şeriat getirsin, ister getirmesin her peygambere denir. Meselâ Hz. Musa yeni bir din ve şeriata sahip olduğundan nebî hem de resûldur; fakat kendisinden sonra gelen İsrailoğullarının peygamberleri yeni bir dine sahip olmaksızın Musa'nın dinine uyduklarından, onlar sadece nebîdirler. İşte bu mânâ ayrılığın göz önüne alan Kayserili Dâvûd, gerçek nebînin büyük peygamberler (resûller) olduğuna dikkat çekiyor.

Nebînin çoğulu enbiya, resûlun çoğulu rusuldur. Resûl mânasındaki peygambere Arapça'da bir de mürsel kelimesi kullanılır ki, Türkçemize yine peygamber olarak çevrilir. Mürselin çoğulu, mürselîndir.

Parağrafın son cümlesinde Kayserili Dâvûd, Allah'ın peygam-

ber olarak vazifelendirdiği kimsenin Sâbit Özünde (A'yan-ı Sâbite) bir karşılığı var demekle, o kimsenin peygamber olacağı ezelde Allah tarafından biliniyordu, demek istiyor. Çünkü Kayserili Dâvûd gibi Vahdet-i Vücudcu düşnünürlere göre, her varlık veya insan bu dünyada varolmazdan önce onun kopyası maddi olmayan "Sirf Özler" denen bir alemde varolmuştur. O âlemde nasılsa ve neyse, bir varlık bu aleme olduğu gibi gelir.

III— Dinin emir ve yasaklarına gereği gibi uyan herkes, Allah'ın yakını ve dostu (velisi) dur. Buna genel velilik denir. Tasavvufta bir de başka vellik vardır ki, bu özel velilik olarak adlandırılır. Bu, sadece dinin gereklerine harfiyen uyan bir mutasavvıf değil, aynı zaanda kendi beşerî sıfatlarından temizlenmiş, çeşitli nefis mertebelerinden geçmiş olarak Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmış olan mutasavvıf demektir.

IV— Bu parağrafta peygamber ile velî arasındaki farklara işaret edilmektedir. Peygamber, Allah'ın Zâhir (Görünen) isminin tecellisi; velî ise, Bâtın (Gizli) isminin tecellisidir. Bu bakımdan peygamber ve velî Allah'dan bilgiler ve emirler alırlar. Bir peygamberin peygamber olarak aldığı şeye vahy denir ve o bunu insanlara bildirmek zorundadır. Velînin aldığı şeye ilham, feth ve hads denir ki, onun bunu insanlara bildirme zorunluluğu yoktur; gizli tutabilir veya bu mânâları anlayabilecek olanlara açabilir. Her ne olursa olsun, velî dinde peygambere uymak ve ona tâbi olmak zorundadır. İşte bu yönden peygamber her zaman daima velîden üstün ve şereflidir. Her peygamber velî olduğu halde, her velî peygamber (nebî) değildir; çünkü onun peygamberliği yoktur.

Peygamberlik, Hz. Muhammed ile son bulduğu halde, velilik onun veliliği ile devam etmektedir. Ümmetinin velileri onun veliliğinden miras almışlardır. Mertebe bakımdan en üstün olan veliye Kutb denir. Her zamanda sadece bir Kutb bulunur. O'nun biri sağında diğer solunda olan ve onun yardımcısı durumunda

olan iki veli vardır ki, onlar "İki İmâm" olarak adlandırılır. Bir zamanda sadece iki imâm bulunur. Kutb ölünce onun yerine sağındaki imâm geçer, o Kutb olur. Sağdaki imâmın yerine soldaki imâm geçer. Onun da yerini aşağı mertebeden bir veli yükselerek doldurur. Onların altındaki bir mertebede dört önemli velî vardır ki, onlara "Dörtler" adı verilir. Onların da altında yedi veli vardır. Onlara da "Yedi Budelâ" ismi verilir; vazifeleri yedi iklimin kozmik idaresinden sorumludurlar. Onlardan sonra da önem sırasına göre, Kırklar, Altmışlar ve nihayet Üçyüzaltmışlar gbi diğer veliler silsilesi gelir. Mutasavvıfların inancına göre, bu veliler hiyerarşisi, her zaman mevcuttu ve kıyamete kadar böylece devam edecektir. Onlar, Allah'ın kâinatı yönetmede kullandığı gizli güçler ve vasıtalardır.

II. GİRİŞ: HAYAT SUYU'NUN AÇIKLANMASI

I—II—Osmanlı Türkçesinde Âb-ı Hayat ve Hayat İksiri diye tabir edilen Hayat Suyu, bildiğimiz akıcı maddî su değildir. O, ilim, evrensel ilk madde (el-heyûlâ el-kullî), hakikî hayat ve ilâhî nefes (en-nefes er-rahmânî) demektir. Burada ilim, III. paragrafta de belirtildiği üzere, varlıkların Allah'ın ilim sıfatındaki metafizik ilimi, ilm-i ledünnîsidir. Evrensel ilk madde ve ilahî nefes denmesine gelince; Allah varlıkları ezelî ilminde bildiği şekilde onlara "Ol" diyerek hitab etmesiyle yarattığı için, onların asıllarının Allah'ın ilim sıfatında toplu olarak ezelden beri var olmasından ve yaratırken Allah'ın onlara "Ol" diye emir verirken, âdeta bir nefes almasına benzetilmesindendir.

O halde, Hayat Suyu, metafizik mânâda varlık, bilgi ve hayatın ayniyeti demektir. Mutasavvıfların bu varlıksal ilmi suya benzetmelerinin sebeblerinden birisi, nasıl maddî su canlı varlıkların hayat kaynağıysa, Allah'ın ilmi de bütün varlıkların özü, aslı ve kaynağı olmasıdır. İkincisi, maddî suyun da aslının yine bu Hayat Suyu denen ilimde bulunmasından ve nasıl maddî su akarken toprakta iz bırakırsa, Allah ilmini "Ol" emriyle dışa vurunca bu ilmin, âdeta su gibi akmasıyla varlıklar şeklinde iz bırakma-

sındandır. Allah'ın "Ol" emriyle varlıklara âdeta nefes vermesi, peygamberin veya salih bir Müslümanın hasta birine dua etmesi ve bunu onun üzerine üflemesine benzetiliyor. Nasıl üfleyenin nefesi hasta üzerinde psikolojik bir tesir yaratarak şifa verirse, Allah'ın ilmi üzerine "Ol" emriyle nefes vermesi, ilmin varlık olarak dış dünyada tazahür etmesine sebep olur. Allah'ın ilminde bütün varlıkların şekli (formu) bulunduğundan, bu ilâhi ilme veya Kayserili Dâvûd'un tabiriyle Hayat Suyu'na, Heyûlânî Öz (el-cevher el-heyûlânî) de denir.

III— IV— Her şey, Allah'ın ilminin tecellisi olduğundan, her şey canlıdır. Fakat bu canlılık bizim canlı olarak adlandırdığımız varlıklarda hissedilir mânâda en yüksek seviyede ortaya çıktığından, biz sadece onlara canlı diyoruz, diğerlerine değil. Halbuki, mutasavvıflara göre, her varlık canlıdır. Onların canlılık dereceleri birbirlerinden farklı olduğundan biz onları açıkça anlayamıyoruz. Canlılığını anlayamadığımız varlıklara cansızlar olarak bakıyoruz.

Kayserili Dâvûd, onlar ister mürekkeb olsun isterse basit olsun, varlıkların çeşitli hayat veya canlılık dereceleri olduğunu söylüyor. Bunlar, hissî, cismanî, nefsanî, kalbî, aklî ve ruhî hayattır. Bizim normalde canlı dediğimiz şeyler, hislerimiz, varlığımız ve cismimizle canlılığını görebildiğimiz varlıklardır. Halbuki, hakikî mânâdaki hayatın bunlar, en aşağı takabakasını teşkil ederler. Hakikî hayat ise, insanın ilm-i ledunnîye ulaşması veya başka bir tabirle Hakikî Hayat Suyu'ndan içmesiyle elde edilir. Bunu elde eden insan o zaman her şeyin canlı olduğunu anladığı gibi, hakikî hayatın yüksek mertebelerine de erişir. Bunun en yüksek mertebesi Âriflerin şuhûd mertebesinde eriştikleri zâtî hayattır.

V— Hakikî hayat o halde, Hayat Suyu'ndan içmekle elde edilen ilim hayatıdır. Bunu elde eden, velevkî maddî bedeniyle ölse bile, yeni bir, yani uhrevî, bedenle diri ve bâkî kalır. Veya, maddî bedeniyle bile ölmeden, kazandığı gerçek hayat ve ilim

sebebiyle onun gerektirdiği kozmik bir bedene, maddî veya dünyevî bedene dönüşür ve böylece diri kalabilir. Hz.İlyas, Hz. İsa ve Hızır'ın durumlarında olduğu gibi.

III. GİRİŞ: KARANLIKLARIN İNCELENMESİ

I— Kayserili Dâvûd ışık (nûr) ve karanlık (zulmet) kavramlarının fizikî tariflerini yaptıktan sonra, bunların metafizik anlamları üzerinde durmaktadır. Allah "Diğer" (el-Ğayr) ve "Başka" (el-Sivâ) ismiyle yaratıklardan tamamen ayrı ve başka olmasından dolayı, bütün varlıklar Allah'ın Zâtı için perde teşkil eden karanlıklar mesâbesindedirler; velev ki bu varlıkların bazıları çeşitli derecelerde kendiliklerinden ışıklı ve ışıtıcı olsalar ve onların ışıkları Mutlak Işık olan Allah'ın Zât'ından kaynaklansa bile. Ancak varlıkların tabiatları icabı olan nurlulukları ve karanlıkları, mutlak ve hakikî olmadıkları için, Allah'ın varlığına perde olmaları izafî (göreli) dir. Bundan dolayı, nefsini kötülüklerden arındıran, çeşitli hal ve mertebelerden geçebilen sûfî bu aydınlık ve karanlık perdeleri sıyırabilir ve mânen Allah'ın celâl ve cemâlini müşahade edebilir.

II— VI— Kayserili Dâvûd bu parağraflarda varlıkların nur ve karanlıklarının çeşitli derece ve mertebelerinden bahsetmektedir. Varlıkların Allah'a karanlıklarıyla ve nurlarıyla perde teşkil etmelerinin derecesi, yapılarındaki nurluluk ve karanlılıkla doğru orantılıdır. Melekler ve mücerred latîf varlıklar gibi rûhâniliği fazla ve oluşumsal değişkenliği çok az olan varlıklarda nurluluk fazla ve karanlılık oldukça az, yeryüzü ve ondaki diğer varlıklar gibi cismânîliği fazla ve oluşumsal değişkenliği fazla olan varlıklarda tersine karanlılık fazla ve nurluluk oldukça azdır. her varlıkta az çok karanlılık ve nurluluk olduğu için, varlığın ontolojik yapısına göre nurlar ve karanlıklar gibi. En kesîf karanlık, yeryüzünün güneş ışığı almadığı zaman gece meydana gelen karan-

lıktır. Bu maddî karanlıkların en kesîfidir. Bundan daha da kesîf olan bir karanlık vardır, ki bu kâfirlerin ve inkârcıların manevî rûh karanlığıdır. En keskin nur, meleklerin nurudur. Bundan daha da keskin olan bir nur vardır, ki bu, yüce mertebelere ermiş ulu kişilerin manevî rûh aydınlığıdır.

IV. GİRİŞ: KARANLIKLARDA YÜRÜME ŞEKLİ

I— Kayserili Dâvûd, bu paragrafta, içinde Allah'ın perdelerini açmak için yürünmesi gereken karanlıkların hissî, yânî maddi karanlıklar olmadığını; aksine manevî karanlıklar olduğunu belirttikten sonra, bunların ancak manevî ilim olan Hayat Suyu' ndan içmekle olacağını ve her insanda bu sudan içme yetisi olduğunu belirtir. Her insan bu sudan içebilir, yeter ki o, kendisini bu kaynağa ulaştıracak olan yoluculuğa çıksın ve bu yolculuğun ilmini öğrensin. Bu yolculuğun ilmine, Kayserili Dâvûd'un da belirttiği gibi, Sülûk (Yolculuk veya Yürüme) ilmi denir. Yolculuğa çıkana da "Sâlik" denir.

II— III— Bu paragraflarda sâlikin dereceleri ve her derecede kazandığı makamlar ve haller anlatılmaktadır. Paragraflar izâhı gerektirmeyecek kadar açık olduğundan, sadece kullanılmış olan deyimlerin anlamlarını vermekle yetineceğiz.

1— Nefis menzilinde yürüyen başlangıç yolcusuna:

a) Yöntemiyle ilgili deyimler:

İntibâh: Isındırma, hazırlama

Yekza: Uyandırma, gözünü açma

Tevbe: Günah işlememeye söz verme

İnâbe: Allah'a şuûrlu bir şekilde yönelme

İtyân-ı Tâât: İbadetlere ve emirlere sımsıkı sarılmak

Vera: Şüpheli şeylerden kaçınmak

Zühd: Her türlü boş ve gereksiz şeylerden el etek çekmek

Takvâ: Yapılan her işi dosdoğru yapmak.

b) Halleriyle ilgili deyimler:

İrâde: Sülûkta azimlilik ve kararlılık

Tevekkül: Yapılması gereken her şeyi yaptıktan sonra neticeyi Allah'dan bekleme

Rızâ: Tecelli ve zuhûr eden her şeye gönülden boyun eğme

Teslîm: İlâhî irâdeye sığınmak

Tefvîz: Zorluklarda işi Allah'a havale etme

Haşyet: Allah'ın büyüklüğü karşısında gönül üpretisi

Huşû': Allah'ın huzurunda kalb sessizliği ve sükûnu

Huzû': Allah'ın Heybeti karşısında gönül açıklığı

c) Makamlarıyla ilgili deyimler:

Muayene: Hakkı perdeler arasından sezme

Mükaşefe: Hakkın perdelerini aralama

Müşahade: Hakkı perdesiz seyretme

Ma'rifet: Hakkın gerçek bilgisine sahip olma

Yakîn: Hakkın gizli sırlarına vakıf olmak

d) Fenâsiyla ilgili deyimler:

Fenâ-ı Ef'âl (el-Fenâ fi'l-Ef'âl): Nefsin kötülüklerini yok etmek ve Allah'ın fiilleriyle fiillenmek ve böylece beşerî nefsin noksanlıklarını giderilmesidir.

2- Kalb menzilinde yürüyen ortadaki yolcunun:

a) Halleriyle ilgi deyimler:

Şevk: Sevginin kabarmasından doğan kalb çarpıntısı

İştiyâk: İlâhî cemâlin özlemini duymak

Sekr: Tecellilerle sarhoşluk hali

Vecd: Birdenbire ve tesadüfen kalbe inen güzellik ve neşe

Zevk: Tecellilerden duyalan haz

Aşk: İlâhi cemâlin tecelisi ve işvesi karşısında yapılan cilve

Muhabbed: Aşktan sonra doğan çalkantısız sevgi

Mevce: Gönül dalgalanması

b) Fenâsıyla ilgili deyimler:

Kalbî Fenâ (el-Fenâ' el-Kalbî): Salikin kalb eksikliğinin giderilmesi ve beşeri sıfatlarını öldürmesi, ilâhî sıfatlarla sıfatlanmasıdır. Bundan dolayı, bu çeşit fenâ aynı zamanda Sıfatlarda Yokolma (el-Fenâ' fî's-Sıfât) adını alır.

3- Rûh menzilinde yürüyen yolcunun:

a) Fenasıyla ilgili deyimler:

Rûhânî Fenâ (el-Fenâ' el-Rûhânî): Son menzili bitiren sâlikin, rûh eksikliklerini tamamlayarak rûh bütünlüğüne ermesi ve zâtî tecellileri kabule hazır olmasıdır. Zâtını İlâhî Zât'ın emrine vermesidir. Bunun için bu fenâya, Zâtî Fenâ adı da verilir.

Büyük Kıyamet (el-Kıyamet el-Kubrâ): Zâtî fenâ ile sâlikin tamamen beşerî benliğini kaybetmesidir.

Hakkânî Bakî Vücud: Sâlikin zâtî yokluktan sonra yeniden hakikî vücudla varolmasıdır. Buna tasavvufta, fenadan sonra bekâ (el-bekâ bağde'l-fenâ) denir.

Haşr ve Neşr: Büyük kıyamette sâlikin yeniden dirilmesi ve görünmesidir. Artık bundan sonra sâlik yeni bir bedene bürünerek çeşitli maddî ve manevî alemlerde varolmaya (bâkî) başlar ve Hızır gibi, oralarda gezmeye ve görünmeye yetenek kazanır.

MAKSAD: HIZIR'IN DURUMU

I— II— III— Kayserili Dâvûd'a göre, Hızır Hayat Suyu'ndan içmiş ve ledünnî ilmi kazanmış hakikî bir şahsiyettir. Türçemizde, Hı-

dır ve Hâzır olarak da bazen adlandırılan bu şahsiyet, Kur'an'da da belirtildiği gibi, Hz. Musa zamanında yaşamıştır. Bir çok kimse onun bir velî olduğu ve halen o zamandan bugüne kadar hiç ölmeden yaşadığını söylemektedirler. Halbuki Kayserili Dâvûd ve diğer bazı kişiler onun şeriat sahibi olmayan bir nebî (peygamber) olduğunu, cismanî bedeniyle öldüğünü, fakat uhrevî bedenle yaşamaya devam ettiğini savunmaktadırlar. Bazı kimseler de, aslında hiç böyle tarihî bir şahsiyetin olmadığını, böylece onun tamamen hayâlî ve efsânevî bir şahsiyet ve sembol olduğunu söylemektedirler.

IV— Hızır gibi, başka bir şahsiyet de İskender'dir. Bazılar bunun Yunan hükümdarı ve Aristo'nun talebesi Büyük İskender olduğunu söylerken, bazıları ayrı bir ulu şahsiyet olduğu görüşündedirler. Bazıları da, Hızır gibi tamamen efsânevî bir şahsiyet olduğunu belirtirler. Kayserili Dâvûd bunun bir tarihî şahsiyet olduğunu kabul etmektedir. Hızır gibi, Hayat Suyu'ndan içmek için yola çıktığını fakat buna ulaşamadığını belirtir.

EK

KAYSERİLİ DÂVÛD BİBLİYOGRAFYASI

Burada, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Kayserili Dâvûd'un eserlerinin çeşitli dünya kütüphanelerinde bulundukları yerleri gösteren bir liste vermeyi, özellikle bu düşünür üzerine çalışmak isteyeceklere faydalı olabilmek amacıyla, uygun buluyoruz. Liste sadece sahih olarak nitelediğimiz eserlerini ihtiva etmektedir.

1- Matla'u Husûsi'l-Kelîm fî Ma'ânî Fusûsi'l-Hikem:

a) Metin, Girişli veya Girişsiz:

Nuruosmaniye: 2459; 2465; 2514 Şehid Ali Paşa: 1242; 1243; 1342/1 Fatih: 2695; 2696; 2697; 2698; 2858 Topkapı Revan: 487 Cârullah: 1036; 1037; 1038 Serez: 1469 Laleli: 147/2; 1419; 1385/2; 1515/4; 1589/4 Ragıb Paşa: 686; 687 Nafiz Bey: 540 Esad Ef. 1536; 1540; 1721/1 Zühdü Bey: 408 Ayasofya: 1896; 1982 Veliyuddin: 1829 İzmirli İsmail: 1128 Bağdadlı Vehbi Ef.: 710; 736/1 Kılıç Ali Paşa: 625/1 Yeni Cami: 714 Atıf Ef.: 1439 İstanbul Üni. Ktp.: 256; 304; 1607; 2315; 2319; 2342; 2362; 2363; 2364; 2382; 3753; 4387; 5472; 6342 Köprülü: 736; 738; 739 Halet Ef.: 206; 207 Arabi: 978; 979 Râşid Ef.: 406 Hekimoğlu: 471 Hasan Hüsnü Paşa: 683 Hüsrev Paşa: 167 Selim Ağa: 512; 566 Beyazıd: 3752 Pertev Paşa: 623/16 Kadızâde Mehmet Ef.: 274 Yahya Ef.: 2221; 2229; 2581, Âşir Ef.: 163/1 Reşid Ef.: 623/16 Bursa Haraççıoğlu: 79 Bursa Hüseyin Çelebi: 453 Çorum İl Halk Ktp.: 790 Ezher: (262) 8920 Ka-

hire: I, 324, 360 Cezayir: 913 Musur: 88, 231 Berlin: 2881 spr 774 Viyana: 1818; 1899 Leiden: 2238, 9 Vitakan: V 1388 St. Pétersbourg: 52 Aberdeen-Lindesiana: 320 Bankpore: 876; 877 Bağdad Evkaf: 2014 Aligar: 117/24 Rampur: I, 348, 182/7 Patna: I, 136, 1339, Br. Museum: 14521 c.19

b) Sadece Giriş:
Arabi:4650 Halet Ef.:818/2;752/9;972 Şehid Ali Paşa:1368/1 Raşid Ef.443/3 Ayasofya:4785/7; 2430/1;1898/2 Raşid Ef.:443/3 Nuruosmaniye:2458/1 Fatih:2858 Hekimoğlu:939/2 Pertev Paşa:256 Manchester-J.Rylands:104 (320) London:2061/31 Indian Office:1276; RA Soc.Bengal:1085

2- Şerhu'l-Kasîdeti'l-Tâ'iyye:
a) Metin, Girişli veya Girişsiz:
Serez:2602 Nuruosmaniye:2521/1-2;2424 Hekimoğlu:462 Selim Ağa:500 Bağdadlı Vehbi Ef.702/1 Cârullah:2054/13 Denizlili:386 Topkapı E.H.:1286 Halet Ef.:304/3;762/20 Hacı Mahmud Ef.:3146/2;3436/1 Veliyuddin:2102;2103; 2104 Lale:357/4 Tahir Ağa:1714/4 Hamidiye:652 İstanbul Üni. Ktp.:4394 Beyazid:3426;3444/5;3732/1 Çorum İl Halk Ktp.:2040 Kayseri Raşid Ef.:1115/2 Bağdad Evkaf: 3348/14 Berlin:7729 Vatikan:1433 Lugduno Batavae:816(3) Princeton:2005/5 Cambridge 258(c), add.3668(8)

b) Sadece Giriş:
Hafid Ef.:452/5 Ayasofya:1898/3 Köprülü:130 Hamidiye:1441/3 Denizlili:404/2 İzmirli İsmail:3692/3 Konya Dergah:4632/10

3- Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye (Hamriyye):
a) Metin, Girişli veya Girişsiz:
Raşid Ef.:858 Süleymaniye:1028/28 Ayasofya:4075 Fatih:3964;3965;5431/5 Halet Ef.:818/6 Esad Ef.:888/6; 3782/37 Lala İsmail Paşa:706/71 Laleli:147/3;3733/11 Re-

isül Küttab:1174/4 Şehid Ali Paşa:2758/11 Tahir Ağa:142/3;269/1 İstanbul Üni. Ktp.:1586;3738 Bursa Genel:697 Oxford-Bodleian:1205;1230/11 Uppsala:141 Paris B.N.:645 Manchester-J.Rylands:461(480) Aberdeen-Lindesiana:480 Lugduno Batavae:858(2);816(1)

b) Sadece Giriş:
Hacı Mahmud Ef.:3708

4- Şerhu Besmele:
Esad Ef.:1693/16 Damad İbrahim Paşa:116/2 Cârullah:2061/3 Fatih:141/2 Beyazıd:517/1 Hekimoğlu:49/2 Bursa Haraççıoğlu:65/2

5- Nihayâtü'l-Beyân fi Dirayâti'z-Zamân:
Esad Ef.: 1682/8 Hacı Mahmud Ef.:1511 Veliyuddun:1814/4 Princeton:588

6- Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât:
Nuruosmaniye:2687/2 Princeton:731

7- Keşfu'l-Hicâb An Kelâmi Rabbi'l-Erbâb:
Esad Ef.:1682/8 Lala İsmail Paşa:714/5 Veliyyuddin:1814/5

8- Esâsu'l-Vahdâniyye ve Mebne'u'l-Ferdâniyye:
Veliyuddin:1814/3 Konya Dergah:5020/9

KAYNAKLAR

Ahmed Cevdet Paşa: *Kısâs-ı Enbîya,* c.III,k.II, Haz.Mahir,İz, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1973

Âlî Mustafa: *Künhü'lahbâr,* İstanbul Üniversitesi Ktp., TY,5959

Âşık Paşazâde: *Tevârih-i Âl-i Osmân,* İstanbul, 1332/1914

Aştiyânî (S.C.): *Şerh-e Mukaddeme-ye Kayserî,* Meşhed Üniversitesi Yayınları, Meşhed, 1966

Bayrakdar (M.): *La Philosophie Mystique de La Religion chez Dâvûd de Kayserî,* Doktora tezi, Sorbonne Paris-IV, 1978

Beliğ İsmail (Bursalı): *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân,* Bursa, 1302/1884

Bilge (M.): *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:3101, İstanbul, 1984

Brockelman (C.): *GAL.-Geschichte der Arabischen Litteratur,* c.I-II, Leiden, 1943-1949; Supplementband, c.I-III, Leiden, 1937-1939

Burnet (J.): *Ealy Greek Philosophy,* London, 1971

Bursalı (M.T.): *Osmânlî Mu'ellifleri,* c.I, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1333

Corbin (H.): *La Philosophie Islamique depuis de la Mort d'Averroes jusqu' à Nos Jours,* Historie de la Philosophie, Ency. de la Pléiade, c.III, Gallimard, Paris, 1974

Corbin (H.): *Corps Spirituel et Terre Céleste* (De l'Iran Mazdéen à l'Iran Shî'ite), Buchet/Chastel, Paris, 2.baskı, 1979

Dâvûdu'l-Kayserî: *Matla'u Husûsi'l-Kelim fî Ma'ânî Fusûsi'l-Hikem,* Mirza Muhammed Şirâzî neşri, Bombay, 1300

Dâvûdu'l-Kayserî: *Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât,* Nuruosmaniye AY. No:2687/2

Dâvûdu'l-Kayserî: *Nihâyetu'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân,* Esad Efendi, AY. no:1682/2

Dâvûdu'l-Kayserî: *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye,* Raşid Efendi, AY. No:858

Dâvûdu'l-Kayserî: *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Tâ'iyye,* Mukaddime (Kitab fî Ilmi't-Tasavvuf), Ayasofya, AY. No:1893/3

Dindar (B.): *Şayh Badr al-Dîn Mahmûd et Ses Wâridât,* Doktora tezi, Sorbonne, Paris-IV, 1975

Dorn (B.): *Catalogue des Manuscrits et Xylographe,* Orientaux de la Bibliothèque Impérial de St. Pétesbourg, 1852

Flügel (G.): *Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriten* der Kaiserlich-Königlischen Hofbibliothek zu Wien, Wien 1867

Guthier (W.K.C.): *A History of Greek Philosophy,* c.I, Cambridge, 1962

von Hammer-Purgostall (J.): *Geschichte des Osmanischen Reiches,* Graz-Austria, 1963

Hemdâni Mehmed Çelebi: *Çolakzâde Tarihi,* İstanbul, 1297

Hoca Saadeddin: *Tâcüttevârih,* c.I-II, İstanbul, 1279

İbrahim Hakkı Konyalı: *Konya Tarihi,* Konya, 1964

İsmail Paşa el-Bağdâdî: *Hediyetü'l-Ârifîn,* İstanbul, 1951

İzmirli İsmail Hakkı: *Ahmed Âsım Bey, Türk-İslâm Ansiklopedisi,* c.I, İstanbul, 1941

İzzedzâde Abdülazîz: *Terâcim-i Ahvâl-i Ulemâ ve Meşâyih,* İstanbul Üniversitesi Ktp., TY.No:2456

Kara Çelebîzade Abdülaziz Efendi: *Ravzâtu'l-Esrâr,* Bulak, 1248

Katip Çelebi: *Keşfu'z-Zunûn,* Ş.Yaltkaya ve R.Bilge neşri, c.I-II, İstanbul, 1941-1943

Massignon (L.): *La Passion d'al-Hallaj, nouvelle éd., Gallimard, c.I-IV, Paris, 1975*

Mecdî Efendî: *Tercüme-i Şekâ'ik,* İstanbul, 1878

Mehmed Süreyyâ: *Sicill-i Osmânî, Matbaa-ı Âmire, İstanbul,c.II, 1311*

Mehmed Ziyâ: *Yenî Kapû Mevlevî Hanesî,* İstanbul, 1329

Muhammed Es'ad et-Talasî: *el-Keşşâf min Mahtûtât Hazâ'in Kutubi'l-Evkâf, Bağdad, 1953*

Muhammed b.Süleyman Kefevi: *Ketâ'ib A'lâmi'l-Anbâr min Fukâha Mazhabi'l-Nu'mân il-Muhtâr,* I-VI, Istanbul Üniversitesi Ktp., AY, No:2342-45

Mu'allim Nacî: *Esâmî,* İstanbul, 1306

Neşrî: *Cihânnûmâ,* F.R.Unat ve M.A Köymen Neşri, c.I-II Ankara, 1949-1957

Ostwald (W.): *Der Energetische Imperativ,* Leipzig, 1912

Rolla (A.): *La Filosofia Energetica,* Turin, 1908

Sarton (G.): *Introduction to the History of Science, c.III, k.II, Baltimore, 1948*

Seydi Ali Reis: *Mirâtü'l-Memâlik,* Ikdam Matbaası, İstanbul, 1313

Şemseddin Sâmî: *Kâmûsu'l-Alâm,* c.III, İstanbul, 1308

Togan (A.Z.V.): *Umumi Türk Tarihine Giriş,* 2. baskı, İstanbul, 1970

Turan (O.): *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi,* c.II, İstanbul, 1969

Turgut (A.M.): *İznik ve Bursa Tarihi,* Bursa, 1935

Uzunçarşılı (İ.H.): *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı,* Ankara, 1965

Ülken (H.Z.): *Çağdaş Türk Düşünce Tarihi,* 2.baskı, İstanbul, 1979

Yurdaydın (H.G.): *İslâm Tarihi Dersleri,* Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları, No:154, 2.baskı, 1982